

SAVONIA

■ OPINNÄYTETYÖ - AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

LASTEN OSALLISUUS MAANINGAN PÄIVÄKODEISSA

Työntekijöiden kokemuksia lasten osallisuudesta

TEKIJÄT: Satu Jääskeläinen
Mia Ojala

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma	
Työn tekijät Satu Jääskeläinen ja Miia Ojala	
Työn nimi Lasten osallisuus Maaningan päiväkodeissa	
Päiväys	16.11.2017
Sivumäärä/Liitteet	39/3
Ohjaaja Anne-Leena Juntunen	
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani Kuopion kaupungin varhaiskasvatuspalvelut, Maaningan päiväkodit	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Maaningan päiväkotien työntekijöiden kokemuksia lasten osallisuuden toteutumisesta tällä hetkellä ja heidän ajatuksiaan siitä, kuinka lasten osallisuutta voisi mahdollisesti lisätä ja kehittää. Tavoitteena oli kartoittaa lasten osallisuuden tämän hetkinen tilanne Maaningan päiväkodeissa työntekijöiden tulevaa kehittämistyötä varten. Opinnäytetyön aineiston keruu toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena teemahaastatteluina Maaningan varhaiskasvatuksessa työskenteleville lastentarhanopettajille ja havainnoimalla lasten päiväkotiarkea. Opinnäytetyössä tutkittiin, kuinka lasten osallisuus toteutuu tällä hetkellä Maaningan päiväkodeissa ja kuinka lasten osallisuutta voisi lisätä ja kehittää. Opinnäytetyön toimeksiantajana toimi Kuopion kaupungin alaisuudessa toimiva Maaningan varhaiskasvatus. Opinnäytetyö oli tutkimuksellinen työ ja tutkimuksen kohteeksi rajautuivat Maaningan päiväkodit, johon myös esiopetusryhmät kuuluvat.</p> <p>Opinnäytetyön taustalla olivat uusi varhaiskasvatustilanne, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 sekä Kuopion paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma 2017, jotka kaikki korostavat lasten osallisuuden merkitystä varhaiskasvatuksessa. Lisäksi opinnäytetyön taustalla olivat myös perustuslakiin ja lasten oikeuksien sopimukseen kirjatut kohdat lasten osallisuudesta. Teoreettisena viitekehystenä opinnäytetyössä olivat teoreettinen tieto ja tutkimukset lasten osallisuudesta, varhaiskasvatuksesta ja päiväkotiarjesta.</p> <p>Tutkimustulosten kautta saatiin selville lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta, lasten osallisuuden toteutumismuotoja tällä hetkellä, kehittämisideoita ja lasten osallisuuden lisäämiseen vaadittavia asioita. Tutkimustuloksista selvisi, että työntekijöiden kokemus osallisuudesta on kokonaisvaltainen ja että osallisuuden lisäämiseen on kiinnitetty huomiota entistä enemmän. Haastatteluista nousi esille myös monia kehittämistä vaativia kohteita sekä haasteita, jotka vaikuttavat osallisuuden lisäämiseen. Opinnäytetyön tulokset jaettiin kaikkien Maaningan päiväkodeissa työskentelevien työntekijöiden näkyville ja päiväkodit voivat käyttää tutkimustuloksia hyödykseen lasten osallisuutta lisätessä ja kehittäessä.</p>	
Avainsanat osallisuus, varhaiskasvatus, päiväkotit	

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Degree Programme in Social Services			
Authors Satu Jääskeläinen and Miia Ojala			
Title of Thesis Children's participation in Maaninka day care centers			
Date	16.11.2017	Pages/Appendices	39/3
Supervisor Anne-Leena Juntunen			
Client Organisation /Partners Early Childhood Education of Kuopio City, day care centers of Maaninka			
<p>Abstract</p> <p>The purpose of this thesis was to study the perceptions of the employees in the day care centers in Maaninka for the implementation of children's participation at the moment and their thoughts on how to increase and develop participation of children. The aim was to find out about the current situation of children's participation in Maaninka day care centers for future development. The collection of this thesis material was carried out as a qualitative research, as a theme interview with the kindergarten teachers in Maaninka early childhood education and observing the children's day in daycare. This thesis studied how children's participation was currently being realized in Maaninka day care centers and how to increase and develop children's participation. The client organisation was early childhood education of Maaninka, which operates under the City of Kuopio. The subject of the study was the Maaninka daycare centers, where pre-school groups also belong.</p> <p>The thesis was based on a new Early childhood education law, Early childhood education plan 2016, and Kuopio's local early childhood education plan 2017, all emphasizing the importance of child participation in early childhood education. In addition, the background of the thesis was the sections on the participation of children included in the Finnish Constitution and the Convention on the Rights of the Child. The theoretical reference framework for this thesis was theoretical knowledge and research on child participation, early childhood education and daycare.</p> <p>The results of the research revealed the perceptions of kindergarten teachers about the participation of children, the forms of child participation at the moment, the ideas for development and children's participation. The results of the research showed that employees' perception of inclusion is holistic and that attention has been paid to increase participation. Interviews also highlighted many demanding targets and challenges that have implications for increased participation. The results of the thesis were shared by all workers in Maaninka day care centers so they can use the research results to increase and develop children's participation.</p>			
<p>Keywords participation, early childhood education, day care center</p>			

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
2	VARHAISKASVATUKSEN TOTEUTUMINEN MAANINGALLA	7
3	LAPSEN OSALLISUUS.....	8
3.1	Lasten osallisuuden juurilla	8
3.2	Näkökulmia lapsen osallisuuteen.....	9
3.3	Hartin osallisuuden portaat.....	10
3.4	Shierin osallisuuden tasomalli	11
4	OSALLISUUS OSANA VARHAISKASVATUSTA	13
4.1	Pedagogiikan merkitys varhaiskasvatuksessa	13
4.2	Kasvatusvuorovaikutus ja kasvatusajattelun muutos	15
4.3	Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa.....	15
5	PÄIVÄKOTIARKI JA OSALLISUUS	17
5.1	Päiväkodin perustehtävä.....	17
5.2	Lapsen osallisuus päiväkotiarjessa.....	18
6	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	20
6.1	Laadullinen tutkimus	21
6.2	Aineiston keruu haastatteluina ja havainnoinnilla	21
6.3	Aineiston analysointi	23
6.4	Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	25
7	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	27
7.1	Kokemus osallisuudesta.....	27
7.2	Lasten osallisuuden toteutuminen	28
7.3	Lasten osallisuutta tukevat välineet ja menetelmät.....	28
7.4	Kehitettävää lasten osallisuudessa	29
7.5	Lasten osallisuuden lisäämisen vaatimukset.....	30
7.6	Käytännön havaintoja osallisuuden toteutumisesta.....	32
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	33
9	POHDINTA.....	35
10	LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT	37

LIITE 1: HAASTETTELURUNKO VARHAISKASVATUKSEN TYÖNTEKIJÖILLE	40
LIITE 2: VIDEOINTILUPA VANHEMMILLE.....	41
LIITE 3: AINEISTON ABSTRAHOINTI	42

1 JOHDANTO

Osallisuus on suomalaisessa varhaiskasvatuksessa tällä hetkellä hyvin ajankohtainen aihe. Ajankoh-
taiseksi sen tekee vuonna 2015 uudistunut varhaiskasvatustalaki sekä uudet varhaiskasvatussuunnitel-
man perusteet, jotka astuivat voimaan elokuussa 2017. Uusi varhaiskasvatustalaki ja uudet varhais-
kasvatussuunnitelman perusteet velvoittavat lisäämään lasten ja vanhempien osallisuutta varhais-
kasvatuksessa. Lasten ja vanhempien osallisuudesta varhaiskasvatuksessa käydään tällä hetkellä
paljon keskustelua ja osallisuuden näkyväksi tekeminen on tämän päivän haaste varhaiskasvatuksen
toteuttajille.

Lasten osallisuus on monikerroksista, ja sitä voidaan tarkastella osana varhaiskasvatuksen pedago-
gista perustaa tai osana päiväkotiarkea (Roos 2017, 24). Opinnäytetyössä käsitellään lasten osalli-
suutta varhaiskasvatuksessa ja päiväkotiarjessa ja syvennyttään erilaisiin lasten osallisuuden näkö-
kulmiin. Opinnäytetyön taustalla ovat varhaiskasvatustalaki 2016, Varhaiskasvatussuunnitelman perus-
teet 2016, Kuopion kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2017 sekä aikaisempi tutkimustieto las-
ten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja perustuslakiin
kirjatut kohdat lapsen oikeuksista ovat mukana viitoittamassa opinnäytetyötä.

Lasten osallisuuden toteutumisessa päiväkotiarjessa voi olla monia haasteita. Perinteinen päiväko-
tiarki muodostuu edelleen hyvin pitkälti erilaisten rutiinien ja toimintatapojen varaan. Ne muodosta-
vat päivän rakenteen ja määrittelevät sen, miten päivän mittaan toimitaan. Mitä enemmän päiväko-
deissa toimitaan aikuisten ennalta määrittelemien toimintatapojen mukaan, sitä vähemmän lapsilla
on vaikuttamisen mahdollisuuksia. Lapsella on kuitenkin oikeus vaikuttaa omaan elämäänsä myös
varhaiskasvatuksessa ollessaan ja aikuisten tulisi rohkaista lasta olemaan aktiivisia toimijoita ja vas-
tuun ottajia. Toteutuessaan osallisuus nivoutuu osaksi lasten ja aikuisten välistä päivittäistä kanssa-
käymistä ja vuorovaikutusta. (Roos 2016, 54–55.)

Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on kerätä alkukartoitus 0–6-vuotiaiden
lasten osallisuuden toteutumisesta Maaningan päiväkodeissa. Tavoitteena on saada tietoon varhais-
kasvatuksen työntekijöiden kokemuksia lasten osallisuudesta ja kerätä samalla mahdollisia kehittä-
mistarpeita ja -ideoita. Opinnäytetyön toimeksiantajana on Kuopion kaupungin alaisuudessa toimiva
Maaningan varhaiskasvatus. Opinnäytetyön aihe tarkentui toimeksiantajan kanssa pidetyssä palave-
rissa, jossa opinnäytetyön yhteyshenkilö ilmaisi osallisuuden olevan ajankohtaisin ja kehittämistä
vaativin aihe Maaningan varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuus on määritelty myös Kuopion var-
haiskasvatuksen painopistealueeksi vuosiksi 2016–2018 (Kuopion kaupunki 2017, 32). Maaningan
varhaiskasvatuksessa osallisuuden käsitteeseen vasta tutustutaan ja osallisuuden tiedostaminen
sekä lisääminen ovat vasta alkutekijöissään.

2 VARHAISKASVATUKSEN TOTEUTUMINEN MAANINGALLA

Maaningan seudun päiväkodeissa tapahtuva varhaiskasvatus on osa Kuopion kaupungin varhaiskasvatusta. Kuopion kaupungin varhaiskasvatuspalvelujen toiminta-ajatuksena on tarjota lapselle turvallinen sekä kehitykselle, oppimiselle ja leikille suotuisa kasvuympäristö yhdessä perheiden ja muiden toimijoiden kanssa. Kuopion varhaiskasvatus seuraa aikaansa ja tukee myös kestävästä kehitystä. Hallinnollisesti Kuopion varhaiskasvatuspalvelut ovat osa Kasvun ja oppimisen palvelualueita ja varhaiskasvatuspalveluiden järjestämistä vastuu on kasvatusjohtajalla. Palvelupäälliköillä taas on palvelujen tuotantovastuu ja toiminnan kehittämisen vastuun jakamisesta on sovittu erikseen. (Kuopion kaupunki 2017, 13.)

Kuopion varhaiskasvatuksen arvoperustana ovat palveluhenkisyys, luottamuksellisuus sekä lasten ja perheiden osallisuus sekä Kuopion kaupungin yleiset arvot, joita ovat rohkeus, yhdessä tekeminen, sitoutuminen, luovuus sekä asiakaslähtöisyys. Kuopiossa on määritelty painotuksia varhaiskasvatustoiminnalle. Niitä ovat muun muassa lapsen oikeus hyvään ja sensitiiviseen perushoittoon, lapsen oikeudenmukainen ja tasavertainen kohtelu, kiusaamisen ennaltaehkäisy, kulttuurien avarakatseinen huomioiminen sekä vanhemmuuden ja kodin roolin vahvistaminen. Näiden painotuksien edellytyksenä on, että lapselle aikaan saadaan rauhallinen ja turvallinen ympäristö. Tärkeää on myös se, että leikki nähdään lapselle ominaisena tapana toimia. Lisäksi eettinen kasvatus sekä avoin ja luottamuksellinen yhteistyö huoltajien kanssa ovat edellytyksiä varhaiskasvatuksen painotusten toteutumiseksi. Lapsen osallisuuden huomioiminen nostetaan myös esille yhtenä painopisteiden toteutumisen edellytyksenä: lapsen täytyy tulla kuulluksi ja nähdyksi, ja hänellä on oltava mahdollisuus olla osallinen häntä itseään koskevissa asioissa. Lapsen tulee myös saada todellinen kokemus siitä, että hän voi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Kuopion kaupunki 2017, 19.)

Maaningan seudulla varhaiskasvatus tapahtuu Mesikan päiväkodissa, Käärmelahden päiväkodissa, ryhmäperhepäiväkoti Katiskassa sekä 12 perhepäivähoitajan toimesta. Vuoden 2017 alussa varhaiskasvatukseen osallistuvia lapsia oli Maaningan seudulla yhteensä noin 80. Rajasimme toimeksiantajan toivomuksesta opinnäytetyöstämme pois perhepäivähoidon, joten teimme yhteistyötä Mesikan päiväkodin ja Käärmelahden päiväkodin kanssa. Mesikan päiväkotia koostuu 0-3 -vuotiaiden ja 4-5 -vuotiaiden ryhmistä sekä Maaninkajärven koulukeskuksen yhteydessä toimivasta esiopetusryhmästä. Käärmelahden päiväkotia sijaitsee Käärmelahden alakoulun yhteydessä ja koostuu myös kahdesta eri ikäisten lasten muodostamasta päiväkotiryhmästä sekä yhdestä esiopetusryhmästä. Kaikissa näissä ryhmässä työskentelee vähintään yksi lastentarhanopettaja ja lastenhoitaja sekä mahdollisesti myös ryhmävastustaja.

3 LAPSEN OSALLISUUS

Osallisuudella tarkoitetaan tunnetta siitä, että ihminen voi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin omassa yhteisössään. Osallisuutta kuvaavat toisten jäsenten arvostus sekä tasavertaisuus ja luottamus ja mahdollisuus vaikuttaa yhteisössään. Yhteiskunnallisella tasolla osallisuus tarkoittaa oikeutta terveyteen, koulutukseen, työhön, toimeentuloon, asuntoon ja sosiaalisiin suhteisiin. Kansallisella tasolla osallisuus tarkoittaa mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa omiin asioihin ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. Osallisuuden katsotaan lisäävän hyvinvointia ja estävän syrjäytymistä. Suomen hallitus ja Euroopan unioni edistävät tavoitteellisesti osallisuutta, ja osallisuuden edistäminen nähdään yhtenä merkittävänä köyhyyden torjuna, syrjäytymisen ehkäisijänä ja eriarvoisuuden vähentäjänä. (THL 2016.) Sosiaali- ja terveysministeriön tehtävänä on tukea ihmisten osallisuutta ja ihmisarvoista elämää (STM s.a.).

Demokraattisessa yhteiskunnassa osallisuus on perusarvo ja osallisuuden takana on vahva lainsäädännöllinen perusta. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on kasvattaa lapset yhteiskunnan jäseniksi, joten on tärkeää, että lapset voivat harjoitella jo varhaiskasvatuksessa yhteiskunnan jäsenenä tarvittavia taitoja. Pienestä pitäen saadut mahdollisuudet vaikuttaa asioihin kasvattavat lapsista aktiivisia ja osaavia ihmisiä, joita tulevaisuudessa tarvitaan. (Roos 2017, 23–24.)

3.1 Lasten osallisuuden juurilla

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus on kaikista keskeisin kansainvälinen lasten oikeuksia käsittelevä sopimus. Tässä sopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. Sopimusvaltioilla on velvollisuus turvata lapsille oikeus suojeluun, huolenpitoon sekä osuuteen yhteiskunnan voimavaroista. YK:n lapsen oikeuksien sopimus korostaa myös lapsen etua ja oikeutta osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntaelämään. Sopimukseen kirjattujen oikeuksien tulee myös toteutua jokaisen lapsen elämässä. (YK s.a.)

Suomen perustuslakiin kirjattuja varhaiskasvatuksen kannalta erityisesti huomioitavia, perusoikeuksia ovat muun muassa yhdenvertaisuus, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä oikeusturvan ja perusoikeuksien turvaaminen (opetus- ja kulttuuriministeriö s.a.). Perustuslain kuudennessa pykälässä todetaan, että ihmiset ovat lain edessä yhdenvertaisia ja että lapsia täytyy kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä. Lasten tulee myös saada vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin, kehitystään vastaavasti. Kuudennen pykälän toisessa momentissa todetaan, että ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. (Suomen perustuslaki 1999, § 6.)

Varhaiskasvatuslaissa (2015 § 7 b) määrätään, että lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon varhaiskasvatusta suunniteltaessa, hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla. Myös lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla on oltava mahdollisuus osallistua ja vai-

kuttaa lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Samaisessa varhaiskasvatuslain pykälässä määrätään, että toimintayksikössä on järjestettävä lapselle ja hänen vanhemmilleen tai muille huoltajilleen säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin.

Opetushallitus laatii ja päättää valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka toimivat pohjana paikallisten varhaiskasvatussuunnitelmien toteuttamisessa. Päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa jokaiselle lapselle tehdään myös henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. (Opetushallitus s.a., THL 2015.) Opetushallitus (s.a.) on määrännyt uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 18.10.2016 ja varhaiskasvatusta toteuttavien on otettava paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat käyttöön 1.8.2017 alkaen. Opetushallituksen määräämässä uudessa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan lasten ja vanhempien osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 kuljettaa mukanaan osallisuuden teemaa ja osallisuus huomioidaan monipuolisesti perusteiden kokonaisuudessa. Lasten ja vanhempien osallisuus tulee perusteiden mukaan huomioida varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.

3.2 Näkökulmia lapsen osallisuuteen

Lasten osallisuus näyttäytyy monenlaisena toimintana ja osallisuutta voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista. Lasten osallisuus voidaan nähdä lasten valtaistumisena, aihe- tai vaikutuspiirinä, ajallisenä ulottuvuutena ja toimintaprosessiin osallistumisena. Lasten osallisuutta ja sen moniulotteisuutta voidaan tarkastella näiden näkökulmien kautta varhaiskasvatustyössä. (Turja 2012, 48–52.)

Lasten valtaistuminen liittyy lasten ja aikuisten välisiin valtasuhteisiin. Lasten valtaistumisen tunteen syntyminen riippuu siitä, kuinka paljon lapsille annetaan tietoa toiminnasta ja ympäristöstä ja kuinka paljon lapset voivat itse vaikuttaa toimintaan ja määrittää omaa osallistumistaan. Mitä enemmän lapsilla on mahdollisuuksia saada tietoa ja vaikuttaa toimintaan, sitä enemmän he kokevat valtaistumisen tunnetta ja sitä kautta osallisuutta. (Hart 1992, 1–9; Turja 2012, 48–52.)

Osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri muodostuvat kaikista niistä, jotka ovat osallisina tilanteeseen, toimintaan tai asiaan jossa toimitaan tai johon vaikutetaan. Lapset voivat osallistua henkilökohtaisiin asioihin, lasten keskinäisiin asioihin, lasten ja aikuisten yhteisiin asioihin tai laajemman yhteisön asioihin. Lasten on helpoin saada olla osallisina omiin henkilökohtaisiin valintoihin ja sitä hankalampi mitä laajempaa vaikutuspiiriä osallistuminen koskee. (Turja 2012, 48–52.)

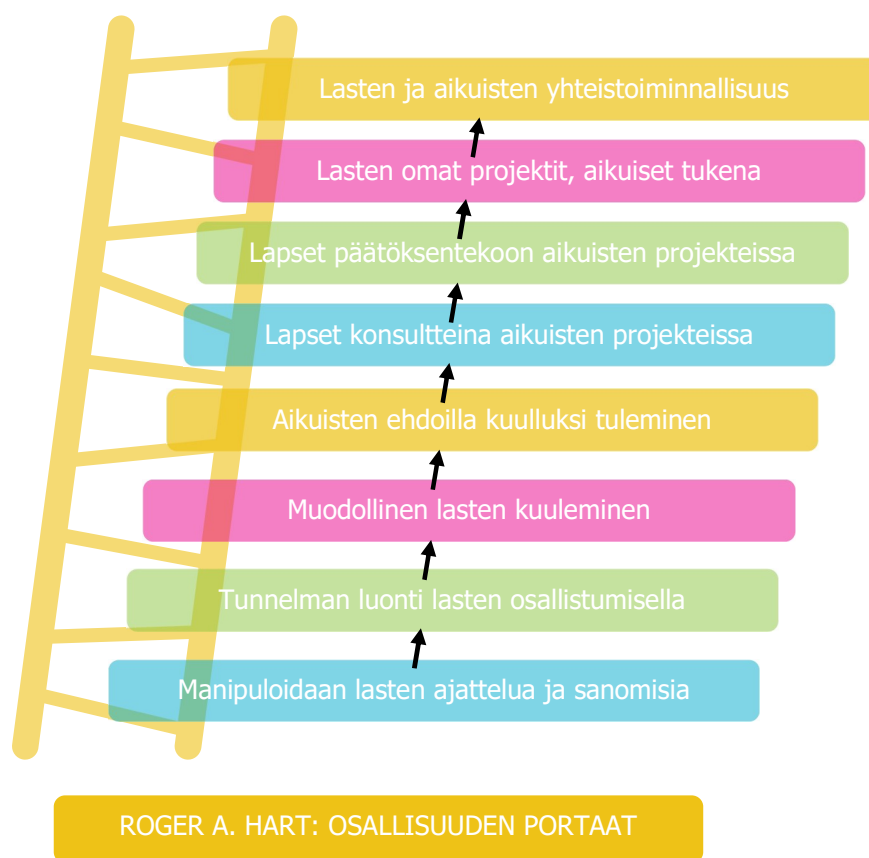
Ajallisen ulottuvuuden näkökulmasta lasten osallisuutta voidaan toteuttaa joko lyhyt- tai pitkäkestoisesti, kertaluontoisesti tai toistuvasti. Lasten ikä ja kehitystaso vaikuttavat siihen, kuinka lasten kokemus osallisuudesta toteutuu. Myös pedagoginen lähestymistapa määrittää lasten osallisuuden toteutumista. Pedagogiseen toimintaan voidaan esimerkiksi sisällyttää pitkäaikaisia teemoja tai projekteja, joiden suunnitteluun ja toteutukseen lapset saavat olla osallisina. Koko toimintaprosessiin osallistumalla lapset kokevat osallisuuden tunnetta. Lapset voivat olla osallisina toiminnan ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, itse toimintaan ja sen arviointiin. Myös pelkkä osallistuminen toimintaan

on osallisuutta. Lasten osallistuminen koko toimintaprosessiin ja sen eri vaiheisiin riippuu lasten tieto-osallisuudesta ja osallisuudesta materiaalsiin resursseihin. (Turja 2012, 49–52.)

Toiminnan kautta lapsille syntyy tunne osallisuudesta, yhteenkuuluvuudesta, hyväksytyksi tulemisestä ja vaikuttamismahdollisuudesta. Kyseisten tunteiden heräämiseen vaaditaan myös lasten kokemuksia siitä, että heitä kuunnellaan ja että he voivat oikeasti vaikuttaa toimintaprosessiin. Vaikuttaminen parantaa itsetuntoa ja saa aikaan voimaantumista. Aikuisten tulee suhtautua lasten osallisuuteen ja sen mahdollistamiseen vakavasti ja selittää lapsille syyt, jos jotain heidän ideoitua ei voida sellaisenaan toteuttaa. Osallisuuden kokemukset muodostuvat yksilöllisesti, mutta kokemusten perustana nähdään kuitenkin olevan dialoginen vuorovaikutus muiden kanssa. Dialogin muodostuminen vaatii aitoa ja myönteistä kuuntelemista ja rakentavaa ja sensitiivistä vastaamista lasten viesteihin. (Turja 2012, 52.)

3.3 Hartin osallisuuden portaavat

Roger A. Hart on kehittänyt osallisuuden portaikon, joka muodostuu kahdeksasta eri askelmasta (kuvio 1). Osallisuuden portaita kavutaan ylemmäs sitä mukaa, mitä enemmän lapsilla on tietoa toiminnan taustoista ja tarkoituksista ja mitä enemmän lapset voivat määrittellä toimintaa ja omaa osallistumistaan siihen. Mitä ylemmäs kiivetään, sitä enemmän lapset kokevat valtaistumista. Eri tilanteet ja tehtävät vaikuttavat siihen, millä askelmalla liikutaan. (Turja 2011, 27.)

KUVIO 1. Hartin (1992) osallisuuden portaavat (Turja 2011, 27.)

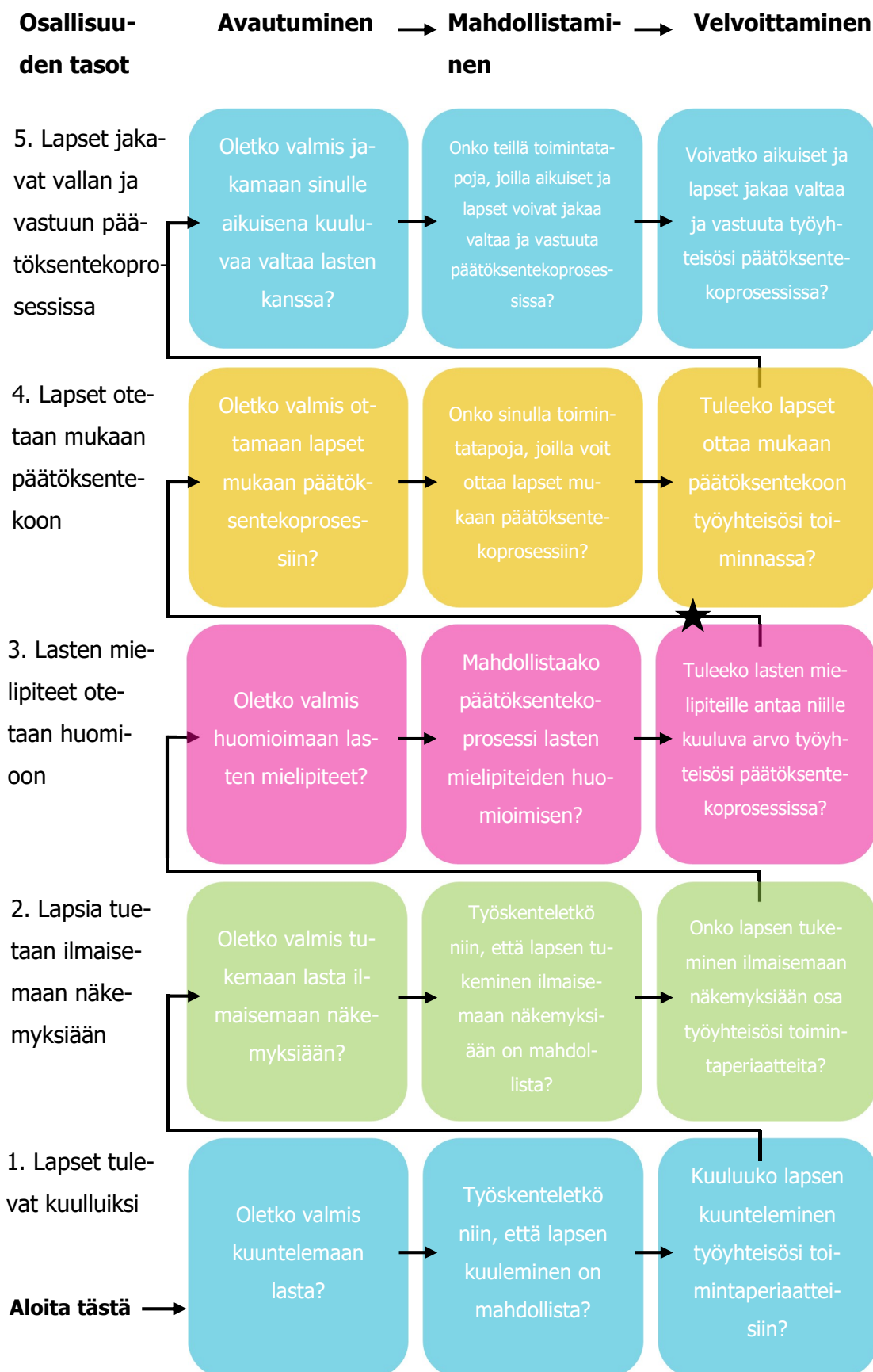
Lasten ajattelun ja sanomisten manipulointi (*manipulation*) on osallisuuden portaikon alimmainen taso. Lasten manipuloimista aikuisten toimesta tapahtuu silloin, kun lapset eivät ymmärrä tekojensa seurauksia, koska heillä ei ole riittävästi ymmärrystä asioista. Toinen taso on tunnelman luonti lasten osallistumisella (*decoration*). Kyseisellä tasolla lapset toimivat tietyllä tavalla tietämättä syytä miksi niin toimivat. Muodollisen lasten kuulemisen (*tokenism*) tasolla lapsilla on ääni, mutta vain vähän tai ei lainkaan vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia esittää mielipiteitään. Varsinainen lasten osallisuuden toteutuminen alkaa vasta neljännellä tasolla, joka on aikuisten ehdoilla kuulluksi tuleminen (*assigned but informed*). Tällä tasolla lapsilla tulee olla käsitys toiminnan tarkoituksesta, heillä on tieto kenen toimesta ja miksi he ovat osallisina, lapsien on mielekästä olla omassa roolissaan ja he ovat osallisina toiminnassa omasta tahdostaan. Viidennellä, lapset konsultteina aikuisten projekteissa (*consulted and informed*), tasolla lapsilla on täysi ymmärrys toiminnasta ja heidän mielipiteensä otetaan vakavasti toiminnassa. Lapset päätöksenteossa aikuisten projekteissa (*adult initiated, shared decisions with children*) on osallisuuden portaikon kuudes taso, jolla lasten osallisuus pääsee todella näkyville, sillä lapsille on annettu päätösvalta aikuisten kehittämistä aiheista. Toiseksi ylimmällä tasolla lapset tekevät omia projekteja aikuisten tuella (*child initiated and directed*). Lasten ja aikuisten yhteistoiminnallisuus (*child initiated, shared decisions with adults*) on kahdeksas eli ylin portaikon tasoista, jolla lapset ja aikuiset ovat tasavertaisia toimijoita ja toiminta rakennetaan yhdessä vastavuoroisesti. (Hart 1992, 9; Turja 2011, 27.)

3.4 Shierin osallisuuden tasomalli

Harry Shier on jatkanut Roger A. Hartin osallisuuden portaiden kehittämistä luomalla osallisuuden viiden tason mallin. Shierin tasomallissa ei ole tasoa, jossa lapset tekisivät itsenäisiä päätöksiä ilman aikuista, kuten Hartin portaikossa on kuvattu. Shierin tasomallissa lasten osallisuus tapahtuu vuorovaikutuksena lasten ja aikuisten välillä. (Venninen, Leinonen ja Ojala 2010, 9.)

Shier jakaa lasten osallisuuden toteutumisen mallissaan viiteen eri tasoon (kuvio 2): lasten kuunteleminen, lasten kannustaminen ilmaisemaan omia näkemyksiään, lasten näkemysten huomioon ottaminen, lasten mukaan ottaminen päätöksentekoon ja lasten vallan ja vastuun jakaminen päätöksenteossa. Jokaisella tasolla on kolme sitoutumisvaihetta: avautuminen, mahdollistaminen ja velvoitteet. (Shier 2001, 110.)

Avautumisen taso alkaa, kun yksilö tai organisaatio tekee päätöksen ja sitoumuksen toimia tietyllä tavalla. Ilman avautumista osallisuuden ei ole mahdollista tapahtua. Mahdollistamisen taso toteutuu, kun työntekijöillä ja organisaatiolla on käytännön mahdollisuudet toteuttaa lasten osallisuutta. Osallisuuden mahdollistamiseen vaikuttavat resurssit, tiedot ja taidot, uusien menetelmien kehittäminen tai uuden lähestymistavan vakiinnuttaminen. Lasten osallisuuden vakiintuminen alkaa, kun työntekijöillä tai organisaatiolla on samanlainen ajattelutapa tai asetus, jonka mukaan heidän tulee toimia osallistaakseen lapsia. (Shier 2001, 110.)

★ YK:n lasten oikeuksien sopimuksen edellyttämä osallisuus toteutuu tässä pisteessä

4 OSALLISUUS OSANA VARHAISKASVATUSTA

Varhaiskasvatus on kokonaisuus, joka muodostuu lapsen kasvatuksesta, opetuksesta ja hoidosta. Varhaiskasvatuksessa pedagogiikalla on suuri paino, ja varhaiskasvatuksen toiminnan perustana on suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus. Varhaiskasvatus tukee lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista ja varhaiskasvatuksella on myös lapsen hyvinvointia edistävä vaikutus. Varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa tai jonakin muuna varhaiskasvatuksena, kuten kerho- ja leikki-toimintana. Varhaiskasvatukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja vanhemmat tekevät päätöksen lapsensa osallistumisesta varhaiskasvatukseen. Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on kuitenkin oikeus varhaiskasvatukseen. Velvoitettavaksi (1.8.2015) tullut ennen kouluikää suoritettava esiopetus on toiminnaltaan myös varhaiskasvatusta. (Opetushallitus s.a.; opetus- ja kulttuuriministeriö s.a; THL 2015.)

Varhaiskasvatustalaki (1973) sisältää keskeisimmät lasten varhaiskasvatuksen toteuttamista koskevat säännökset. Laissa on määritelty varhaiskasvatuksen tavoitteita, joita ovat muun muassa lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden, hyvinvoinnin, koulutuksellisen tasa-arvon ja elinikäisen oppimisen edistäminen sekä lapsen oppimisen edellytysten tukeminen. (Varhaiskasvatustalaki 1973, § 2a.) Opetushallitus on antanut varhaiskasvatustalain perusteella valtakunnallisen määräyksen varhaiskasvatussuunnitelman perusteista. Varhaiskasvatussuunnitelma on kokonaisuutena kolmitasoinen. (Kuopion kaupunki 2017, 5.) Opetushallitus laatii ja päättää valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka toimivat pohjana paikallisten varhaiskasvatussuunnitelmien toteuttamisessa. Päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa jokaiselle lapselle tehdään myös henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. (Opetushallitus s.a.; THL 2015.)

Opetushallitus on määrännyt uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 18.10.2016 ja varhaiskasvatusta toteuttavien on täytynyt ottaa paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat käyttöön 1.8.2017 alkaen. (Opetushallitus s.a.) Kuopiossa varhaiskasvatuksen toimintayksiköt noudattavat paikallista varhaiskasvatussuunnitelmaa ja lisäksi yksiköissä laaditaan tiimeittäin Ryhmävasu, joka pohjautuu varhaiskasvatussuunnitelmaan. Kuopion omia varhaiskasvatuksen arvoja ovat palveluhenkisyys, luotamuksellisuus sekä lasten ja perheiden osallisuus. (Kuopion kaupunki 2017, 7.)

4.1 Pedagogiikan merkitys varhaiskasvatuksessa

Tietoista toimintaa lasten oppimisen ja hyvinvoinnin toteutumiseksi kutsutaan varhaiskasvatuksen pedagogiikaksi. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta ja sen toteuttaminen ovat hyvin kokonaisvaltaista. Pedagogisen toiminnan tavoitteena on sekä lasten oppimisen ja hyvinvoinnin, että laaja-alaisen osaamisen edistäminen (kuvio 3). Toteutuakseen pedagoginen toiminta tarvitsee toimivan lasten ja henkilöstön välisen vuorovaikutuksen sekä yhteisen toiminnan. Pedagogisen toiminnan kokonaisuus muodostuu lasten omaehtoisesta, lasten ja henkilöstön yhdessä ideoimasta sekä henkilöstön johdolla suunnitellusta toiminnasta. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta limittyy perusteh-

tävien, eli kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuuden kanssa (Opetushallitus 2016, 36). Huomioitavaa on myös se, että kasvatusta, opetusta ja hoitoa painottuvat eri ikäisten lasten toiminnassa ja varhaiskasvatuksen eri toimintamuodoissa hyvin eri tavoin (Kuopion kaupunki 2017, 20).

KUVIO 3. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan viitekehys (Opetushallitus 2016, 36.)

Pedagogiikka painottuu yhä enemmän varhaiskasvatuksen kokonaisuudessa. Tämä edellyttää henkilöstöltä sekä pedagogista asiantuntemusta, että yhteistä ymmärrystä lasten oppimisen ja hyvinvoinnin edistämisestä. (Kuopion kaupunki 2017, 20.) Pedagogiikan tulee ilmetä kaikissa tilanteissa lasten päiväkotipäivän aikana. Kaikki tilanteet ovat tärkeitä toimintatuokioista eteisen siirtymätilanteisiin ja ruokahetkiin. Itse toimintaakin tärkeämpää on se, mitä toiminnassa oikeastaan tapahtuu. Tästä päästään pedagogisen toiminnan tavoitteellisuuteen, missä täytyy ottaa huomioon toimintaan osallistuvat lapset, heidän kehitystasonsa mukaiset oppimisen kysymykset sekä lasten omat aloitteet oppimisen ja tutkimisen kohteista. Pedagogisen toiminnan tavoitteisiin tulisi jättää väljyyttä myös lasten aktiivisuudelle ja tilanteessa esiin nousevien oppimisen ja toiminnan kohteille. (Karila 2017, 10–11.)

4.2 Kasvatusvuorovaikutus ja kasvatusajattelun muutos

Kasvatuksessa on aina kysymys lapsen ja kasvattajana toimivan aikuisen välisestä valtasuhteesta, jossa vaikuttavat kasvattajan henkilökohtaiset näkemykset sekä kulttuuri ja ajankohtaiset yleiset käsitykset. Nämä käsitykset vaikuttavat ajatteluun siitä, kuinka itseohjautuvaksi lapsi kussakin ikävaiheessa ajatellaan ja kuinka lapsen oppimista ja kehitystä tulisi ohjata. (Turja 2016, 42.)

Suomalaisen varhaiskasvatuksen historia ulottuu fröbeliläiseen lastentarhatraditioon ja -pedagogiikkaan, jossa aikuisten ohjaama didaktisen, eli opetusoppisen, toiminnan lisäksi toteutettiin lasten itseohjautuvia luovia leikkejä. Aikuisten tehtävä oli havainnoida näitä luovia leikkejä, ja hyödyntää niitä tulevan toiminnan suunnittelussa. Lasten kuuleminen tapahtui siis hiljaisen havainnoinnin kautta, aikuisen ollessa ulkopuolisena havainnoijana. 1970-luvulta lähtien uuden päivähoitolain ja sen aikaisten oppimiskäsitysten tuomien muutosten myötä behavioristinen didaktiikka painotti aikuisjohtaisuutta ja koulun oppiainejakoa muistuttavia toimintatuokioita. Sosiokonstruktivistinen ja sosiokulttuurinen näkemys sekä uusi lapsuustutkimus ovat tämän muuttuneen kasvatusajattelun takana. Nykyään lapsi siis nähdään aktiivisena ja aloitteellisena toimijana, jonka ymmärrys kehittyy vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen ympäristön kanssa. (Turja 2016, 43.)

Lasten osallisuuden lisääminen varhaiskasvatuksessa vaatii työntekijöiltä yhteistä ymmärrystä siitä, mitä osallisuudella tarkoitetaan. Osallisuus määritellään yleensä liian kapeasti, mikä estää osallisuuden täysipainoisen toteutumisen. Lisäksi osallisuuden toteutumista häiritsevät käsitykset, jotka eivät kuulu osallisuuteen. Esimerkiksi osallisuudella ei tarkoiteta yksittäisten lasten toiveiden täyttämistä tai vapaakasvatukseen palaamista. Osallisuuden tärkeyden tajuamisen lisäksi vaaditaan tekoja, jotka rakentavat osallisuuden pedagogiikkaa ja kulttuuria. Aikuisen asenne ja suhtautuminen lasten osallisuuteen ovat keskeisiä, koska aikuinen tekee aina lopulliset päätökset. (Roos 2017, 23.)

4.3 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa

Lapsilla on kansalaisina ja palvelujen käyttäjinä samat perusoikeudet osallisuuteen ja oikeus tulla kuulluksi itseään koskeissa asioissa aivan kuten kaikilla muillakin ihmisillä. Lapsia kuulemalla lapset voivat olla mukana kehittämässä palveluita tarpeita vastaaviksi ja saavat näin mahdollisuuden vaikuttaa palveluihin. Lapsille tarjotut mahdollisuudet vaikuttaa asioihin kehittävät lasten taitoja ymmärtää omia halujaan ja tarpeitaan. Osallisuuden kautta päätöksenteosta tulee virheettömämpiä ja asianmukaisempia, sillä niiden päätösten taustalla on todellista tietoa asioista. Tästä seuraa päätösentekojen parempi mahdollisuus onnistua käytännössä. (Turja 2011, 25–26.)

Kun lapset pääsevät oman yhteisönsä aktiiviseksi jäseniksi, edustuksellinen demokratia vahvistuu. Osallisuuden myötä lapsille kehittyy yhteiskunnan jäsenenä tarvittavia taitoja, kuten keskustelu-, neuvottelu- ja kommunikointitaidot, sekä priorisointi- ja päätöksentekotaidot. Osallisuus vahvistaa lasten itsetuntoa ja saa lapsille kokemuksen valtaistumisesta. Kuulluksi tuleminen vahvistaa lapsen hyvinvointia, jolla on vaikutusta myös kauaksi tulevaisuuteen. Lisäksi lasten osallisuus on tärkeä keino lasten suojelemiseksi, sillä lapsia kuulemalla voidaan saada selville mitä lapsen elämässä tapahtuu ja mitä siihen sisältyy. (Roos 2017, 23–24; Turja 2011, 25–26.)

Ammatillisen kehittymisen näkökulmasta korostuu lasten osallisuuden merkitys varhaiskasvatuspalveluita kehittäessä ja kasvattajan oman asiantuntijuuden kehittämisessä. Lapset omine näkökulmineen ja ajatuksineen toimivat peilinä kasvattajien työlle ja lapset nostavat esille uusia näkökulmia. Pedagogisesta näkökulmasta katsottuna lasten osallisuus nousee esille sosiokulttuurisen oppimiskäsitteiden toteutumisessa. Myös lasten itsetunto kehittyy ja lapset saavat osallisuuden kautta kehittää taitoja, joita ryhmässä ja demokraattisessa toiminnassa tarvitaan. (Turja 2011, 25–26.)

Lapsen osallisuuden tavoitteita varhaiskasvatuksessa ovat lapsen itsetunnon vahvistaminen, elämänhallinnan ja mielekkyyden lisääminen, syrjäytymisen ennaltaehkäisy, vastuuseen kasvaminen, lasten elämän kannalta mielekkäiden ratkaisujen toteuttaminen ja yhteisöllisuuden ja yhteisöön kuulumisen tunteen lisääntyminen. (Järvinen ja Mikkola 2015, 14.) Lapsen osallisuus toteutuu vuorovaikutuksena toisiin lapsiin ja aikuisiin. Lapsen näkökulmasta osallisuus on hyvin käytännöllistä ja lapsen osallisuus toteutuu kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen kautta. Lapsen aloitteisiin tulee vastata, ideoihinsa suhtautua myönteisesti ja kannustavasti ja lapselle annetaan mahdollisuus tehdä valintoja ja osallistua päätöksentekoon. Lapsen hyvinvoinnin määrä on riippuvainen lapsen kokemuksesta olla aktiivinen toimija omassa elämässään. (Järvinen ja Mikkola 2015, 14–17.)

Lasten osallisuuden lisääminen vaatii kasvattajilla olevan lapsikäsityksen muuttumista. Uusien työmenetelmien oppiminen vaatii aikaa, ymmärrystä ja keskustelua. Lasten osallisuuden lisääminen vaatii lisäksi uusien rutiinien ja työtapojen omaksumista. Päiväjärjestykseen tulisi sisällyttää väljyyttä, joka mahdollistaisi pysähtymisen kuuntelemaan lasten ehdotuksia ja aloitteita. Lasten osallisuutta lisääviä toimintatapoja ovat lasten mukaan ottaminen suunnitteluun ja tekemiseen, ryhmän turvallisuuden vahvistaminen ja kiusaamiseen puuttuminen, ystävyys-suhteiden tukeminen, oppimisympäristön muokkaaminen, pienryhmätoiminta, leikkipedagogiikan vahvistaminen ja päiväjärjestyksen joustavuus. (Järvinen ja Mikkola 2015, 17–19.)

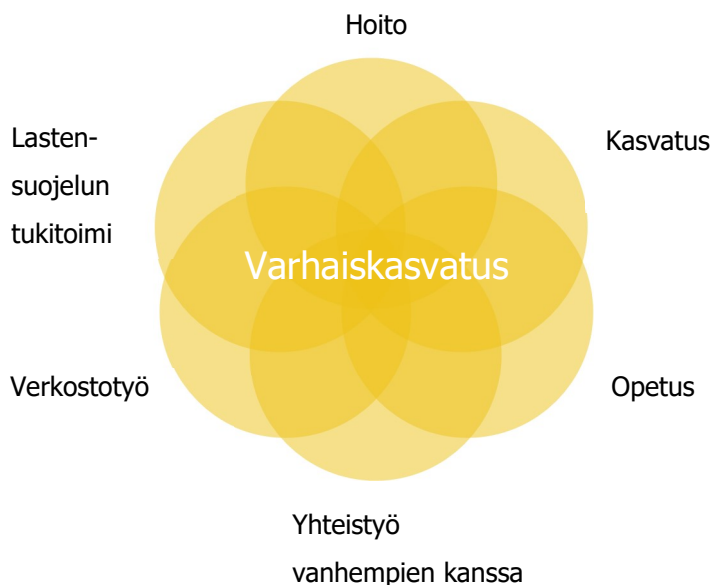
5 PÄIVÄKOTIARKI JA OSALLISUUS

Varhaiskasvatustalain uudistamisen myötä 1.8.2015 laki lasten päivähoidosta kumottiin, mutta asetus lasten päivähoidosta (1973) jäi vielä voimaan ennallaan. Asetuksessa määritellään muun muassa kuntien velvollisuus järjestää varhaiskasvatustalpalvelut siten, että lasten hoidon ja kasvatuksen tarve eri ikäryhmissä tulee turvatuksi tasapuolisesti sekä paikallisten olojen edellyttämällä tavalla. Päiväkodeissa toteutettava varhaiskasvatus on yleisin varhaiskasvatustal muoto. Päiväkodeissa toimitaan ryhmämuotoisesti ja ryhmät voidaan jakaa eri tavoin. Ryhmiä muodostettaessa otetaan huomioon esimerkiksi lasten ikä, sisarussuhteet tai mahdollinen tuen tarve sekä henkilöstön mitoitus ja ryhmien enimmäiskokoon liittyvät säännökset. Päiväkotiryhmien tulee olla myös pedagogisesti tarkoituksenmukaisia. Kuopiossa jokaiselle lapselle on nimetty ryhmästään oma vastuuaikuinen, jonka merkitys näkyy muun muassa perheen kanssa tehtävässä yhteistyössä. (Kuopion kaupunki 2017, 14–15.)

Asetuksessa lasten päivähoidosta (1973, § 6) määritellään päiväkodin henkilöstön kelpoisuusvaatimukset sekä hoidossa olevien lasten ja henkilöstön väliset suhdeluvut. Päiväkodissa hoito- ja kasvatustehtävissä työskentelevillä on oltava sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksesta annetun lain mukainen kelpoisuus. Joka kolmannella päiväkodin työntekijällä tulee olla lastentarhanopettajan kelpoisuus, muilla vähintään sosiaali- ja terveysalan perustutkinto tai muu vastaava tutkinto. Lisäksi erityislastentarhanopettajalla tulee olla erityislastentarhanopettajan tutkinto. Moniammatillisuutta pidetään laadukkaana varhaiskasvatustal voimavarana päiväkodeissa. Moniammatillisuus toteutuu parhaimmillaan silloin, kun kaikkien työntekijöiden osaaminen on käytössä sekä työntekijöiden tehtävät, vastuut ja ammattiroolit toteutuvat tarkoituksenmukaisesti. Lastentarhanopettajan pedagoginen vastuu korostuu, sillä varhaiskasvatustalissa pedagogiikka nousee vahvasti esille. Lastentarhanopettajalla on kokonaisvastuu lapsiryhmän toiminnan suunnittelusta ja siitä, että suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus toteutuvat. Lastentarhanopettaja pitää huolen myös toiminnan arvioinnin ja kehittämisen toteutumisesta. Käytännössä lastentarhanopettajat, lastenhoitajat sekä muut varhaiskasvatustal henkilöstöön kuuluvat suunnittelevat ja toteuttavat päiväkodin toimintaa yhdessä. (Kuopion kaupunki 2017, 14.)

5.1 Päiväkodin perustehtävä

Päiväkodeissa tapahtuvan varhaiskasvatustal perustehtävien ytimessä ovat lasten hoito, kasvatus ja opetus. Nykyään varhaiskasvatustalissa tehdään paljon myös moniammatillista yhteistyötä erilaisten tahojen kanssa, joten varhaiskasvatustal perustehtäviin hoidon, kasvatustal ja opetuksen lisäksi voidaan lukea mukaan myös vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö, verkostotyö sekä lastensuojelun tukitoimi (kuvio 4). Varhaiskasvatustalille tavallisia yhteistyökumppaneita ovat muun muassa neuvolat, perheneuvolat, sosiaalityö, lastensuojelu, perhetyöntekijät, puheterapeutit, toimintaterapeutit ja fysioterapeutit sekä kaikista tärkeimpänä lapsen vanhemmat. Varhaiskasvatustal verkostotyön ytimessä onkin juuri kasvattajan ja vanhemman välinen dialogisuus, eli keskinäisen ymmärryksen kehittäminen arvostavassa vuoropuhelussa. (Koivunen 2009, 11–15.)

KUVIO 4. Varhaiskasvatuksen perustehtävät (Koivunen 2009, 12.)

Päiväkodin pienryhmätoiminnan perustana on jokaiselle lapselle ja pienryhmälle nimetty vastuuikäinen, jonka tärkeimpiä tehtäviä ovat päivähoidon aloituksesta ja pienryhmän arjen sujumisesta vastaaminen. Lapsen on helpompi sisäistää yksi aikuinen kunnolla ja hän voi luottaa siihen, että hänestä huolehditaan ja välitetään. Vastuuikäinen on lapsen apuna pienryhmään ja myöhemmin suurempaan ryhmään liittymisessä. Vastuuikäisen tehtäviin voi sisältyä myös hoito- ja kasvatussopimusten teko sekä lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen havainnoiminen ja dokumentointi. Pienryhmässä vastuuikäinen pystyy ohjaamaan lasten oppimisprosessia ja samalla varmistamaan, että kaikki saavat tarvitsemansa yksilöllisen tuen. (Mikkola ja Nivalainen 2009, 33–34.)

5.2 Lapsen osallisuus päiväkotiarjessa

Päiväkodissa lapsen arki muodostuu pitkälti erilaisista rutiineista ja toimintatavoista. Niiden varaan rakentuvat päivän kulku sekä se, miten missäkin tilanteessa toimitaan. (Roos 2016, 54.) Lapsen päivää rytmittävät muun muassa päiväkotiiin tuominen ja leikki-, oppimis-, ulkoilu-, ruokailu-, lepo- sekä hakemistilanteet. Piia Roosin mukaan päiväkotiarjen rutiinit ovat instituutiosta lähteviä tilanteita, joihin lapsi ei juurikaan voi vaikuttaa, sillä ne ovat aikuisen ennalta päättämiä. Lapsi saa päiväkodissa erilaisia toiminnan mahdollisuuksia, mutta aikuisen luomien raamien sisällä. Tämä on ristiriidassa osallisuuden tavoitteiden kanssa, joihin kuuluu muun muassa lapsen kasvatus aktiiviseksi, ajateltavaksi, itseensä luottavaksi sekä toiset huomioon ottavaksi yksilöksi. Näitä taitoja opitaan ottamalla ja kantamalla vastuuta, johon aikuisen tulee rohkaista lasta. (Roos 2016, 54.)

Lapsen päivään vaikuttavat vahvasti myös päiväkodin työyhteisön tapa toimia ja tehdä pedagogisia valintoja. Tärkeää olisi tukea ja mahdollistaa lapselle pitkäjänteinen ja kiireetön toiminta, antaa hänelle aikaa keskittyä tekemisiinsä kaikessa rauhassa. Lapsi elää hetkessä, eikä sitä välttämättä tule

huomioitua aikuisten tiukasti aikatauluttamassa arjessa. Pienryhmätoiminta lisää lapsen turvallisuuden tunnetta sekä sitä, että hän voi olla oma itsensä ja tulla yksilönä nähdyksi. Pienryhmässä toimiminen helpottaa myös lapsiryhmän havainnointia sekä lasten toiminnan suuntaamista. Työntekijä voi paremmin keskittyä yhteen lapseen ja hän voi saada kokemuksen siitä, että ehtii kohdata ryhmänsä lapsia. (Mikkola ja Nivalainen 2009, 31–32.)

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyömme on tutkimuksellinen työ, jonka tarkoituksena on selvittää lasten osallisuuden toteutumista ja sen kehittämismahdollisuuksia Maaningan päiväkodeissa. Tutkimuksen avulla selvitämme Maaningan päiväkotien henkilökunnan tämänhetkisiä kokemuksia päiväkotien lasten osallisuudesta. Kartoitamme myös henkilökunnan mahdollisia kehittämisideoita. Haastatteluiden lisäksi käymme havainnoimassa päiväkotiarkea ja lasten osallisuuden toteutumista. Havainnointi tapahtuu videoimalla päiväkotiarkea. Havainnoinnin pohjalla ovat päiväkotien lastentarhanopettajien haastattelut ja havainnoinnit tukevat näitä haastatteluita.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten lasten osallisuus toteutuu Maaningan päiväkodeissa tällä hetkellä?
2. Miten lasten osallisuutta voisi lisätä ja kehittää tulevaisuudessa?

Syksyllä 2016 saimme Kuopion kaupungin varhaiskasvatuksen alaisuudessa toimivan Maaningan varhaiskasvatuksen toimeksiantajaksemme ja sitä kautta myös opinnäytetyömme aiheen. Syksyn aikana työstimme myös aihekuvauksen, jossa kävi ilmi tavoitteemme työn toteuttamiseksi, aikaisempaa tietoperustaa, opinnäytetyön aikataulu sekä merkitys. Aihekuvauksen hyväksymisen jälkeen aloimme työstää opinnäytetyön työsuunnitelmaa. Talvella 2017 esittelimme työsuunnitelmamme ja se hyväksyttiin. Haimme alkuvuodesta myös tutkimuslupaa Kuopion kaupungin perusturvan ja terveydenhuollon tutkimusyksiköltä ja se myönnettiin meille.

Opinnäytetyömme tekeminen alkoi hyvällä suunnittelulla, toimeksiantajan toiveet ja ajatukset huomioiden. Kevään 2017 aikana teimme neljä varhaiskasvatuksen työntekijän haastattelua sekä havainnoimme lapsiryhmiä viidessä eri tilanteessa. Työntekijöiden haastattelut toteutettiin teemahaastatteluin Maaningan varhaiskasvatuksessa työskenteleville lastentarhanopettajille. Haastatteluiden runko sekä kysymykset (liite 1) suunniteltiin huolellisesti, mikä oli myös toimeksiantajan toive. Havainnoinnit suoritimme päiväkoti- ja esiopetusryhmissä videointia apuna käyttäen.

Tutkimusaineiston keruun jälkeen analysoimme aineiston ja työstimme opinnäytetyön raporttia keuhällä 2017. Opinnäytetyön tulosten kokoamisen jälkeen pidimme kaikille Maaningan päiväkotien työntekijöille ryhmäkeskustelun, jossa nostimme yhdessä esille tutkimuksestamme nousseita kehittämisajatuksia. Päiväkodeilla ei ollut säännöllisesti varsinaisia tiimipalavereja, jossa olisi edustus kaikista yksiköistä, mutta sellainen voitiin opinnäytetyömme tiimoilta järjestää. Keskustelussa työntekijöiden kanssa esittelimme myös opinnäytetyön keskeisimmät tutkimustulokset sekä johtopäätökset etukäteen tekemämme PowerPoint -esityksen avulla. Tästä on hyötyä toimeksiantajalle toiminnan kehittämisessä ja suunnittelussa. Opinnäytetyöseminaarimme sekä kypsyysnäyte sijoittuivat syksylle 2017.

6.1 Laadullinen tutkimus

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus on yksi tapa tehdä tutkimus, eikä se liity johonkin tiettyyn tieteenalaan. Elämismaailman tutkiminen on yleinen piirre kvalitatiiviselle tutkimukselle ja sen keskiössä ovat erilaiset merkitykset. Kvalitatiivisella tutkimuksella voidaan tuottaa monipuolista tietoa ja saada tietoa ilmiöistä ja niiden syy-seuraussuhteista. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006 a.) Tutkimusmenetelmäksi muodostui laadullinen tutkimus, koska tutkimukseen osallistuvien työntekijöiden määrä on suhteessa pieni. Lisäksi tahdomme perehtyä työntekijöiden kokemuksiin ja saada konkreettista tietoa lasten osallisuuden nykytilasta.

Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa teoretiedolla on ilmeinen merkitys, eikä laadullista tutkimusta voi toteuttaa ilman teoretietoa. Tutkimuksessa teoriolla tarkoitetaan tutkimuksen viitekehystä, tutkimuksen teoreettista osuutta. Tutkimuksen viitekehysten puolestaan muodostavat tutkimusta ohjaava metodologia ja aikaisempi tutkittu tieto. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 18–19.) Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa kerätään usein kyselyin, haastatteluin, havaintoja tekemällä ja dokumentoitua tietoa hyödyntämällä. Kyseisiä aineistonkeruumenetelmiä voidaan käyttää yksin tai yhdistellen. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 71.) Tutkimuksemme pohjalla on ennen tutkimuksen tekemistä hankittu teoretietoa, joka antaa tutkimuksemme suunnan ja tukee myös tutkimustuloksia.

6.2 Aineiston keruu haastatteluina ja havainnoinnilla

Tutkimuksemme aineistonkeruumenetelminä käytimme haastattelua ja havainnointia. Haastattelun tarkoituksena on saada tietää mitä ihmiset ajattelevat ja miksi he toimivat toimimallaan tavalla. Haastatteluun liittyy metodisia, eli menetelmällisiä, ongelmia ja haasteita. Nämä ongelmat ja haasteet voidaan kuitenkin ratkaista muun muassa haastattelijoiden riittävällä koulutuksella ja osaamisella. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 72–74.)

Haastattelun etuna on sen joustavuus, jolloin haastattelijan on mahdollista toistaa kysymys, oikaista väärinkäsityksiä, selvittää kysymyksiä ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Lisäksi joustavuuden ansiosta haastattelija voi esittää kysymyksensä siinä järjestyksessä joka on aiheellisin. Haastattelun etuihin kuuluu myös haastateltavien henkilöiden valinnanvapaus, jolloin haastatteluun voidaan valikoida henkilöt, joilla on tietoa ja kokemusta tutkittavasta asiasta. Haastattelussa tärkeintä on saada mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta asiasta, jonka takia haastattelukysymykset on hyvä toimittaa haastateltavalle jo etukäteen pohdittavaksi. Myös eettisistä syistä haastateltavan on hyvä tietää haastattelun aihe ennen haastattelun toteutumista. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 72–74.)

Haastattelumme muodoksi valikoitui teemahaastattelu, koska se tuntui sopivan parhaiten tarpeisiimme tutkimuksessa ja haastatteluissa. Teemahaastattelulla pyritään tuomaan esiin ihmisten tulkinnat ja heidän merkityksenantonsa. Haastattelussa ei edetä tarkkojen, yksityiskohtaisten ja valmiiksi muotoiltujen kysymysten avulla, vaan väljemmin ennalta suunniteltuihin teemoihin kohdentuen. Haastattelun ennakkoon valmistellut aihepiirit eli teemat pysyvät kaikille haastateltaville sa-

moina, vaikka niissä voidaankin liikkua joustavasti ilman tiukkaa etenemisjärjestystä. Teemahaastattelussa annetaan haastateltavien vapaalle puheelle tilaa. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006 b.) Havainnointi tapahtui päiväkotiryhmiä havainnoimalla ja tilanteiden tallentamisena videolle. Kävimme havainnoimassa Mesikan päiväkodissa lapsiryhmän aamupala- ja aamupiiritilannetta, Maaninkajärven esikoulussa taidetuokiota sekä Käärmelahden päiväkodissa esikoululaisten oman päivän suunnittelu-, toteutus- ja arviointiprosessia. Havainnoinnin tarkoituksena oli tukea haastatteluista saatua tietoa.

Teemahaastattelun onnistuminen edellyttää teoriapohjaan perehtymistä ja haastateltavien ihmisten tilanteen tuntemista, joten sisältö- ja tilanneanalyysi on teemahaastattelussa tärkeää. Haastattelussa käsiteltävät teemat nousevat tutkittavaan aiheeseen tutustumisen pohjalta, eli tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset muutetaan tutkittavaan muotoon. Haastateltavien valitseminen on myös tärkeää teemahaastattelussa. Haastateltavien tulisi olla sellaisia henkilöitä, joilta saataisiin parhaiten aineistoa tutkimuksen kohteena olevista asioista. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006 b.)

Valitsimme haastateltaviksemme neljä Maaningan päiväkotien lastentarhanopettajaa, sillä heillä oli toimeksiantajan mukaan tarpeeksi tietoa ja kokemusta lasten osallisuudesta ja he pystyivät vastaamaan haastattelukysymyksiimme tarpeeksi monipuolisesti. Lähetimme haastattelukysymykset haastateltaville lastentarhanopettajille ennen haastatteluita. Tavoitteenamme oli saada mahdollisimman kattavasti tietoa siitä, kuinka osallisuus koetaan eri toimipisteissä ja ryhmissä, joten haastateltavamme työskentelivät Käärmelahden päiväkodin esiopetusryhmässä, kahdessa Mesikan päiväkodin ryhmässä sekä Maaninkajärven koululla toimivassa esiopetusryhmässä.

Havainnointi eli observointi toimii välineenä, kun halutaan saada selville toimivatko ihmiset niin kuin sanovat toimivansa. Havainnointia tapahtuu päivittäin, mutta tieteellinen havainnointi on systemaattista tarkkailua. Havainnointia voidaan käyttää itsenäisesti tai haastattelun tukena tai lisänä. Havainnoinnin avulla saadaan välitöntä ja suoraa tietoa ihmisten toiminnasta ja käyttäytymisestä ja havainnoinnin keinoin päästään tarkastelemaan tapahtumia niiden luonnollisessa ympäristössä. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka, 2006 c.) Opinnäytetyössämme käytimme havainnointia haastattelun tukena, jotta pääsimme tarkastelemaan, kuinka haastatteluissa nousseet asiat toteutuvat käytännössä. Havainnointimme kohdistui päiväkotiryhmien lapsiin ja työntekijöihin ja heidän toimintaansa arkipäivän tilanteissa.

Havainnointi sopii erityisen hyvin laadullisen tutkimuksen menetelmäksi. Havainnointi voidaan kohdistaa tapahtumiin, käyttäytymiseen tai fyysisiin kohteisiin. Havainnointi voi olla osallistuvaa tai ei-osallistuvaa, eli tutkija joko osallistuu havainnoitavaan toimintaan tai vetäytyy siitä kokonaan keskittyen vain havainnoimiseen. Havainnointi voi myös olla strukturoitua, eli hyvin pitkälle suunniteltua ja yksityiskohtaista, tai strukturoimatonta, eli joustavaa ja väljää. Video on yksi havainnointia tukeva keino, jonka avulla havainnointitilanteisiin voi palata aina uudelleen. Äänen lisäksi videolle tallentuvat ilmeet ja eleet, jotka voivat olla yhtä tärkeitä ihmisten toimintaa tarkkailtaessa. On mahdotonta

yrittää huomata ja muistaa kaikkea havainnointitilanteessa, jolloin video on enemmän kuin tarpeellinen. Lisäksi muistiinpanojen kirjoittamiseen ei tarvitse käyttää niin paljon aikaa, jolloin tutkija voi keskittyä paremmin itse havainnointiin. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka, 2006 c.)

Havainnointimme ei ollut osallistuvaa, eli emme osallistuneet itse havainnoitaviin tilanteisiin, vaan tarkastelimme tilanteita sivusta. Tämä siksi, että menimme päiväkodeihin ulkopuolisina henkilöinä ja tarkoituksemme oli havainnoida, kuinka lasten osallisuus toteutuu päiväkodeissa. Suunnittelimme havainnoinnin toteutumista etukäteen valitsemalla yhdessä lastentarhanopettajien kanssa havainnoitavat tilanteet ja ajankohdat, mutta emme rakentaneet tarkoituksenmukaisesti tilanteita ja tapahtumia havainnointia varten. Tarkoituksemme oli saada havainnoimalla kuva siitä, kuinka lasten osallisuus todellisuudessa näkyy ja toteutuu päiväkodin arjessa. Videoimme kaikki havainnointitilanteet, jota varten hankimme kaikilta lapsilta videotiluvat (liite 2). Videoiden tarkoitus oli saada havainnoitavat tilanteet talteen, jotta niihin voitiin palata uudelleen. Lisäksi videot mahdollistivat tilanteen, jolloin molempien tutkimuksen tekijöistä ei tarvinnut olla paikalla havainnointitilanteessa.

6.3 Aineiston analysointi

Analyysin tarkoitus on käydä saatuja tutkimustuloksia tarkasti läpi ja poimia sieltä oleelliset asiat, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiin. Analyysissä saatuja tuloksia myös vertaillaan keskenään. Analyysin tekeminen lisää myös tutkimuksen informatiivista arvoa, kun tutkimustuloksia käydään läpi yhdessä teorian ja omien ajatusten kanssa (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006 d.)

Sisällönanalyysin on analyysimenetelmä, jota on perinteisesti käytetty laadullisen tutkimuksen analysoinnissa. Sisällönanalyysillä voidaan tehdä monenlaisia tutkimuksia. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 91.) Sisällönanalyysillä muodostetaan tiivistetty kuvaus tutkimustuloksista, joka liitetään tutkimustulosten laajempaan kontekstiin ja mahdolliseen aiempaan tutkimustietoon. Tutkimustuloksista tulee tehdä myös johtopäätöksiä tulosten tiivistämisen ja kirjoittamisen lisäksi. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 103.)

Sisällön analyysi jaetaan joko induktiiviseen tai deduktiiviseen analyysiin. Induktiivisella analyysillä tarkoitetaan aineistosta lähtevää ja deduktiivisella teoriasta lähtevää analyysia (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 95.) Laadullisen tutkimuksemme analyysi on induktiivinen, eli aineistolähtöinen analyysi. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimuksessa saadusta aineistosta luodaan teoreettinen kokonaisuus, ja analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaan. Analyysiyksiköt eivät siis ole etukäteen valittuja.

Aiemmin hankituilla tiedoilla, teorialla ja havainnoilla ei saisi olla minkäänlaista yhteyttä analyysin toteutumiseen tai tuloksiin. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 95.) Täysin puhdas induktiivinen analyysi on kuitenkin lähes mahdotonta toteuttaa, sillä havainnot tutkimuksen takana ovat teoriapitoisia. Esimerkiksi tutkijan valitsevat käsitteet ja menetelmät vaikuttavat tutkimustuloksiin. (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006 e.) Laadullisen tutkimuksemme taustalla oli koulutuksemme myötä saatu käsitys ja teorian tieto lasten osallisuudesta päiväkodeissa. Ennakkotietoina meillä oli myös päiväkodeissa työskentelevien työntekijöiden määrät ja koulutukset, ja tieto siitä, keillä työntekijöistä on eniten tietoisuutta ja kokemusta lasten osallisuudesta. Tutkimuksemme haastateltaviksi valikoitui lastentarhanopettajat, sillä heillä oli parhaat valmiudet tuottaa aineistoa haastatteluissamme.

Toteutimme analyysin teknisen vaiheen yhdysvaltalaisen perinteen mukaisesti aineiston pelkistämällä, ryhmittelyllä sekä ala- ja yläkategorioita ja yhdistäviä kategorioita luomalla (kuvio 5). Ensimmäisessä vaiheessa aineiston alkuperäiset ilmaisut pelkistetään ja aineistoa käsitellään kysymyksillä tutkimusongelmaan tai -tehtävään liittyen. Seuraavaksi pelkistetyt ilmaisut ryhmitellään ja kategorioille annetaan niitä kuvaavat nimet. Kategoriointi on analyysin kriittisin vaihe, jolloin tutkija joutuu perustellusti jakamaan ilmaisut eri kategorioihin. Analyysin jatkuu alakategorioiden muodostumisena ja siitä edelleen yläkategorioihin. Viimeiseksi kaikki yläkategoriat yhdistetään yhdeksi kategoriaksi, joka kuvastaa kaikkia muita kategorioita. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 101.)

KUVIO 5. Analyysin eteneminen (Jääskeläinen ja Ojala 2017).

Tutkimuksemme sisällön analyysin pelkistämävaiheeseen kuului mahdollisimman tarkat kirjaukset alkuperäisistä aineistoista, litteroinneista ja videohavainnoista. Ilmaisut vastasivat kysymyksen: kuinka lasten osallisuus toteutuu päiväkodeissa tällä hetkellä ja kuinka sitä voisi kehittää? Ryhmittelyvaiheessa pelkistettyjä ilmaisuja ryhmiteltiin ilmaisujen yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien mukaisesti ryhmiin. Samaa tarkoittavat ilmaisut yhdistettiin samaan kategoriaan ja kategorioille annettiin niitä kuvaavat nimet. Alakategorioiksi muodostuivat lasten osallisuuden toteutuminen, lasten osallistamiseen käytettävät välineet ja menetelmät, resurssit, lasten osallisuuden kehittämisideat, haasteet

lasten osallisuuden lisäämisessä, lasten osallisuuteen perehdyttävät koulutukset ja työntekijöiden kokemukset lasten osallisuudesta. Yläkategorioiksi puolestaan muodostuivat neljä eri kategoriaa, jotka ovat kokemus lasten osallisuudesta, lasten osallisuuden toteutuminen tällä hetkellä, kehittämisideat ja lasten osallisuuden lisäämiseen vaadittavat asiat. Kaikki yhdistävä kategoria on lasten osallisuus.

Havaintojen tuottaminen tapahtuu kysymysten kautta. Tärkeimpiä kysymyksiä havaintojen tuottamis-, yhdistämis- ja tulkitsemisvaiheissa ovat *mitä*, *miten*, *kuinka* ja *miksi*. Teorialla on suuri merkitys laadullisessa tutkimuksessa, jossa aineistonkeruu menetelmänä käytetään havainnointia, sillä havainnoinnista saatu aineisto perustuu ainoastaan tutkijan henkilökohtaisiin havaintoihin. Havainnoinnissa havaintojen tekeminen kohdistuu ennalta määrättyihin asioihin, joista tahdotaan saada tietoa. Laadullisen tutkimuksen analyysi tapahtuu pelkistämisenä eli havaintojen yhdistämisenä ja tulosten tulkintana. Havainnot ryhmitellään ja yhdistellään johtolangoiksi, joista tehdään tulkintoja. (Vilka 2006, 78–83.) Tallensimme havainnoinnit videoille, joiden avulla pääsimme keräämään ja ryhmittelemään aineistoa, joista teimme tulkintoja vastaamaan tutkimuskysymyksiimme.

6.4 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Tieteen etiikalla tarkoitetaan tutkimuksen ja etiikan välistä yhteyttä, jossa eettiset kannat vaikuttavat tutkimustyössä tehtyihin tietoihin ratkaisuihin. Tutkimusta tehdessä tutkijan on pohdittava erilaisia eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät esimerkiksi tutkimusaiheeseen ja keinoihin joita tutkimuksessa käytetään. Eettisyys lisää tutkimuksen luotettavuutta ja vaikuttaa myös tutkimuksen laatuun. Laadukkaassa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma on tehty huolella, valittu tutkimusasetelma on hyvä ja raportointi on hyvin kirjoitettu. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 125–127.) Opinnäytetyömme luotettavuutta ja eettisyyttä lisää opinnäytetyönaiheen valikoituminen toimeksiantajan toiveesta. Teimme suunnitelman tulevasta opinnäytetyöstä huolellisesti ja tarkasti ja valitsimme tutkimuskeinot, jotka sopivat kyseisen työn tekemiseen. Tutkimustulokset on raportoitu totuudenmukaisesti ja siinä muodossa kuin ne ovat esille tulleet.

Luotettava tutkimus on totuudenmukainen ja objektiivinen. Tutkimuksen luotettavuutta käsitellään usein validiteetin ja reliabiliteetin käsittein. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa on tutkittu sitä mitä on luvattu. Reliabiliteetti puolestaan tarkoittaa tutkimustulosten toistettavuutta. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 134–136.) Tutkimuksessamme tutkimme sitä mitä olimme luvanneet ja vastasimme tutkimuskysymyksiimme. Tutkimustulokset ovat mahdollisesti toistettavissa. On kuitenkin mahdollista, että Maaningan päiväkotien työntekijöiden kokemukset ja toimintatavat ovat kerenneet kehittyä tai muuttua tutkimuksemme jälkeen, jolloin haastatteluiden ja havainnointien tulokset voisivat olla erilaiset.

Tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävä ja luotettava vain, jos se toteutetaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Tutkimuksessa tulee noudattaa huolellisuutta, tarkkuutta ja rehellisyyttä tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja niiden esittämisessä ja arvioinnissa. Laadukkaassa tutkimuksessa tulee noudattaa myös eettisesti sallittuja tiedonhankinta- tutkimus- ja arviointimenetelmiä.

Tutkimuksen suunnittelu, toteuttaminen ja raportointi tapahtuvat tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti tulee ennen tutkimusta huolehtia tutkimusluvan hankkimisesta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6–7.) Tutkimuksen uskottavuus ja eettiset ratkaisut kulkevat käsi kädessä. Tutkimuksen uskottavuus puolestaan perustuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen. Tutkimusentekijällä on vastuu hyvän tieteellisen käytännön toteutumisesta, tutkimuksen rehellisyydestä ja vilpittömyydestä. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 132–133.)

Ennen tutkimuksen aloittamista hankimme tutkimusluvan Kuopion kaupungin perusturvan ja terveydenhuollon tutkimusyksiköltä. Teimme tutkimuksemme huolellisesti ja rehellisesti ja olimme sopineet toimintatavoista yhdessä toimeksiantajan kanssa. Tutkimuksessa tehdyt tallenteet, haastattelut ja havainnointit, tehtiin tallenteisiin osallistuvien luvalla. Työntekijät olivat tietoisia haastatteluun tullessaan, että haastattelut äänitetään. Lähetimme lisäksi haastattelukysymykset etukäteen haastateltaville lastentarhanopettajille. Päiväkotiarjen havainnoiteja varten kysyimme kaikilta videoitaviin havainnoiteihin osallistuvien lasten vanhemmilta kuvausluvut ja saimme luvat kaikilta osallistuvilta. Haastatteluiden ja havainnointien tallenteet hävitettiin tutkimuksen tekemisen jälkeen. Raportoimme tutkimustulokset niin, ettei haastatteluihin ja havainnoiteihin osallistuneiden henkilöllisyys ole mahdollista tulla esille. Toteutimme tutkimuksemme hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti, jotta tutkimuksemme on mahdollisimman luotettava ja eettisesti hyväksyttävä.

7 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Sisällön analyysin avulla saadut tutkimustulokset jaettiin yläkategorioiden mukaan (liite 3) neljään eri kategoriaan, jotka ovat kokemus osallisuudesta, osallisuuden toteutuminen, kehittämisideat ja osallisuuden lisäämisen edellytykset. Kokemus osallisuudesta sisältää Maaningan päiväkotien lastentarhanopettajien tämänhetkisiä kokemuksia siitä, mitä lasten osallisuudella tarkoitetaan. Kategoriasa lasten osallisuuden toteutuminen tällä hetkellä kootaan yhteen lapsia osallistavia menetelmiä ja välineitä, jotka ovat käytössä päiväkodeissa tällä hetkellä. Tutkimuksessa nousi esille kehittämisideoita, joita käsitellään omassa kategoriassaan, kuten myös osallisuuden lisäämisen edellytyksiä.

Havainnointien tuloksissa esittelemme asioita, jotka nousivat esille päiväkotiarjen tilanteista. Havainnointitilanteina olivat aamupalahetki, taidetuokio ja eskarilaisten oman päivän suunnittelu, toteutus ja arviointi. Havainnointien kautta selviää, kuinka lasten osallisuus toteutuu käytännössä tällä hetkellä päiväkodeissa ja havainnot tukevat haastatteluista saatua aineistoa.

7.1 Kokemus osallisuudesta

Maaningan päiväkodeissa on tänä vuonna pohdittu paljon osallisuutta ja sen toteutumista ja kehittämistä. Heidän mielestään kehitettävää löytyy aina, eikä toiminta tule koskaan täysin valmiiksi. Lisäksi jokainen lapsiryhmä on erilainen ja työ uusien lapsien ja ryhmän kanssa tulee aloittaa aina alusta heidän tarpeidensa ja toiveidensa mukaisesti. Päiväkotien henkilökunta on saanut kattavan koulutuksen osallisuudesta Kuopion kaupungin toimesta, ja heidän mukaansa nyt on työntekijöistä kiinni, kuinka asioita viedään eteenpäin.

Lasten osallisuus nähtiin päiväkodeissa isoina kokonaisuuksina, ei vain lasten yksittäisinä mielipiteinä ja valintoina. Osallisuus kuvattiin kokonaisvaltaiseksi asiaksi ja arkisina asioina toteutuvana päiväkodin toiminnassa. Jo pois jäänyttä lapsilähtöisyyttä verrattiin tämän päivän osallisuuteen ja lapsilähtöisyydessä nähtiin paljon asioita, jotka liittyvät osallisuuteen. Työntekijöiden mukaan lapsilta tulee yllättävän paljon aloitteita ja ideoita päiväkodin toiminnassa. Lapset ovat myös koettu innostuneemmiksi, kun heidän ajatuksiaan huomioidaan ja arvostetaan.

Lasten osallisuuden toteuttaminen ja kehittäminen vaativat työntekijöiden mielestä sitoutumista ja yhdessä pohtimista ja ideoimista. Päiväkodeissa ei herännyt suurempaa tarvetta erilaisille välineille ja menetelmille osallisuuden toteuttamista varten. Tilat ja välineet tosin asettavat rajansa toiminnalle, ja näin ollen kaikkea ei ole mahdollista toteuttaa.

Käytännön tasolla lasten osallisuutta kuvattiin kuulolla olemisena ja herkällä korvalla kuuntelemista. Lasten mielenkiinnonkohteita tulee kuulla ja huomioida ja aikuinen voi rikastuttaa lasten kehittämiä ehdotuksia ja ideoita. Aikuisen tehtävä on kuitenkin asettaa toiminnalle raamit. Lapsella on oikeus sanoa oma mielipiteensä, myös kielteinen ja suunnitelmia voidaan mahdollisesti muokata lapsilta heränneiden hyvin ideoiden mukaisesti. Lapsilta pyydetään ja kerätään palautetta, jonka mukaisesti pyritään kehittämään toimintaa paremmaksi.

7.2 Lasten osallisuuden toteutuminen

Lasten osallisuuden toteutumisen lähtökohtana on aikuisen toiminta päiväkodissa. Lapsen kuunteleminen, lapsen tasolle asettuminen ja lasta silmiin katsominen ovat perusasioita, jotka nousivat esille työntekijöiden haastatteluista. Jokaisen lapsen huomioiminen ja kuuleminen nähtiin tärkeäksi, mutta myös haastavaksi. Osallisuudeksi nähtiin lapsen kuulumisten kysyminen ja lapsen mielenkiinnonkohteiden tiedostaminen. Lapselta kyseleminen erilaisista asioista on tapa osallistaa lasta ja luoda lapselle käsitys omasta tärkeydestään. Lapsilta voidaan kysyä esimerkiksi mitä he tahtovat tehdä, tahtovatko lähteä ulos vai olla sisällä tai haluavatko lapset jatkaa vielä leikkiään.

Lapsille tulee työntekijöiden mukaan luoda kokemus heidän tärkeydestään, arvokkuudestaan ja porukkaan kuulumisesta. Aikuisen tulee heidän mukaansa myös kuunnella, rohkaista, olla läsnä ja asettua lapsen tasolle. Lasten aktiivinen kuunteleminen koko päiväkotipäivän ajan mahdollistaa lasten ajatuksiin syventymistä. Lapsilla täytyy olla kokemus siitä, että he ovat oikeutettuja aikuisen apuun ja ettei heidän tarvitse selvitä yksin. Kaikki tunteet ovat luvallisia ja aikuiset pyrkivät sanoittamaan lasten tunteita. Lapsilla on oikeus reagoida asioihin omalla tavallaan. Lapsien kohtaamisen tulee olla arvostavaa ja lempeää. Erään haastateltavamme sanoja lainaten: ”Kun arvostat lasta, lapsi aistiin sen ja saat itsekin arvostusta”. Päiväkodin ilmapiiriin täytyy kannustaa lasta kertomaan asioita, sillä ilmapiirin kautta lapset oppivat hahmottamaan yhteisiä sääntöjä, sopimusten ja luottamuksen merkitystä. Yhtenä periaatteena nähtiin, ettei työtiimin asioista puhuta silloin kun ollaan lasten kanssa. Haastatteluiden pohjalta selvisi, että päiväkotimaailmassa joustavuus toiminnassa on tärkeää ja että toiminnassa täytyy olla tiettyä väljyyttä. Toiminnassa on hyvä myös huomioida lasten mielipiteitä ja toiminta rakentaa niiden mukaan. Lasten ohjaaminen nähtiin vastavuoroisena, jossa niin lapset kuin aikuisetkin saavat toisiltaan jotakin.

Päiväkotien toimintaa suunnitellaan yhdessä lasten, vanhempien ja työntekijöiden kanssa. Toimintaa voidaan myös muuttaa ideoiden ja kokemusten mukaisesti, myös kesken toiminnan. Päiväkodin toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa nähtiin tärkeäksi tarttua siihen mikä lapsia kiinnostaa. Lapset ovat päässeet mukaan rakentamaan erilaisia toimintoja ja ovat päässeet vaikuttamaan toiminnan kiinnostavuuteen. Toiminnan onnistumista ja lapsen toiveisiin ja mielenkiinnonkohteisiin osumista arvioidaan päiväkodeissa, esimerkiksi suoraan toiminnan aikana havainnoimalla ja lapsilta kysymällä.

7.3 Lasten osallisuutta tukevat välineet ja menetelmät

Maaningan päiväkodeista nousi esille useita erilaisia välineitä ja menetelmiä, joilla lasten osallisuutta on päästy toteuttamaan. Lasten havainnointia tapahtui suoraan havainnoimalla lapsia tilanteissa, mutta lisäksi myös havainnointilomakkeiden ja havainnointivihkojen avulla. Havainnointivihkoon koottiin ylös havaintoja lapsista kaikkien työntekijöiden nähtäväksi, esimerkiksi lapsilta syntyneistä ideoista ja mielenkiinnonkohteista. Videoinnin kautta lapset ovat päässeet suunnittelemaan tulevaa toimintaa heistä kuvattuja videoita apuna käyttäen ja myös arvioimaan omaa toimintaansa. Videointia on käytetty myös suunnittelussa, jolloin suunnittelua on kuvattu videolle. Dokumentointia on hyödynnetty esimerkiksi valokuvauksen keinoin.

Lasten toiveita ja ideoita on kirjattu havainnointivihkon lisäksi seinille mind map -tyylisesti ja esimerkiksi toiveiden puuhun. Toiveiden puu on seinälle kiinnitetty puu, jonka lehtiin jokainen lapsi on saanut kertoa oman toiveensa päiväkodin toimintaan liittyen. Lapsen oman päivän suunnittelu ja toteuttaminen ja lasten kokousten pitäminen olivat eräitä esimerkkejä lasten osallisuuden huomioon ottamista menetelmistä päiväkodeissa. Lapset ovat päässeet suunnittelemaan ja toteuttamaan myös aamukokoontumisia ja pajatoimintaa.

Käytännössä lapset ovat saaneet valita aikuisen päättämistä vaihtoehdoista, lasten toiveita on kirjattu kaikkien työntekijöiden näkyville, lapset ovat saaneet poimia ideoita heistä kuvatuista videoista ja lapset ovat saaneet suunnitella esimerkiksi jumppatuokioita. Päiväkotien isommat teemat ovat myös mahdollisesti syntyneet lasten toiveiden ja ideoiden pohjalta. Lasten valinnat aikuisen päättämistä aiheista perustuu siihen, että aiemmin kokeiltu vapaa ideoiminen ei aina ollut tuottanut tulosta, jolloin lasten valintaa helpotettiin vaihtoehtoja antamalla. Työntekijän kertoman mukaan varsinkin keväällä lapsilta tulee enemmän ideoita, jolloin leikit ja käytännöt ovat jo lapsille tuttuja. Lapset ovat myös rohkaistuneet kertomaan ideoitaan huomattuaan, että ideointi ja toiveiden esittäminen on sallittua.

7.4 Kehitettävää lasten osallisuudessa

Selvitimme, mitä kehitettävää Maaningan päiväkotien lasten osallisuudessa on tällä hetkellä. Haasteltavamme kertoivat, että he kaipaivat lisää helposti ja nopeasti toteutettavia lasten osallisuutta lisääviä keinoja ja mahdollisesti joku valmis materiaalipakettikin olisi tervetullut. Olemassa olevia menetelmiä voitaisiin kehittää muun muassa käyttämällä kuvia apuna lasten ajatusten ylös kirjaamisessa. Näin otettaisiin paremmin huomioon se, etteivät lapset osaa vielä lukea ja hekin pääsisivät paremmin selville omistaan ja muiden lasten esittämistä toiveista.

Pienryhmätoiminta on koettu hyväksi keinoksi lasten äänen kuuluviin saamisessa ja pienryhmätoiminnan kehittämistä toivottiin myös lisää. Haastatelluilla työntekijöillä oli toive, ettei ryhmäkokoja kasvatettaisi nykyisestä, sillä se heikentää yksittäisen lapsen kuulluksi tuleminen mahdollisuuksia ja lisää lasten levottomuutta. Toimintaympäristön muokkaaminen lapsia kiinnostavaksi sekä toimintaa herätteleväksi koettiin myös yhdeksi kehittämistä vaativaksi aiheeksi. Tilojen koettiin tällä hetkellä asettavan jonkin verran rajoituksia lasten osallisuuden toteutumiselle.

Tutkimuksessamme nousi esille myös päiväkotien työyhteisöön liittyviä kehittämiskohteita. Haasteltavamme toivoivat työyhteisönsä lisää yhdessä pohtimista ja miettimistä, sekä sitoutumista yhteisiin käytäntöihin. Työyhteisön yhteistä suunnittelu-aikaa toivottiin myös lisää, sillä päiväkotien arki on hyvin hektistä, eikä työntekijöiden yhteisiä kokoontumisia ole päivän aikana juurikaan mahdollista järjestää. Maaningan alueen uusimmassa päiväkotityöyhteisössä koettiin, että yhteiset käytännöt ovat vasta muotoutumassa ja kehittämistä on sillä saralla vielä paljon.

Kaikissa haastatteluissamme nousi esille arvioinnin merkitys varhaiskasvatuksessa ja lasten osallisuudessa sekä siihen liittyvät käytännön kehitystarpeet. Arvioinnin toteuttamiseen kaivattiin konkreettisia apuvälineitä, esimerkiksi hymiöarvioinnin kehittämistä ja käyttöön ottamista. Kaivattiin myös lisää keskustelua siitä, miten lasten toiveet ja suunnitelmat ovat toteutuneet. Tärkeää olisi, että lapset saisivat äänensä kuuluviin enemmän myös arvioinnin osalta.

7.5 Lasten osallisuuden lisäämisen vaatimukset

Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tietoisuus osallisuudesta on ensisijaisen tärkeää, jotta lasten osallisuutta voidaan lisätä päiväkodeissa. Työntekijöiltä vaaditaan myönteistä asennetta ja halua kehittää menetelmiä osallisuuden lisäämiseksi. Haastateltavamme kertoivat, että työntekijöiden on oltava valmiita tekemään pohjatyötä, jotta lapsilta nousseita ideoita voidaan käytännössä toteuttaa. Tämä vaatii työntekijöiltä myös kokonaisvaltaisen ajattelutavan omaksumista. Asennemuutosta tarvittaisiin myös siinä, että päästäisiin pois aikuinen – ryhmä -asetelmasta ja pyrittäisiin katsomaan rooleja uudelta kannalta. Työntekijöiden sitoutuminen kehitystyöhön ja osallisuuden lisäämiseen nousi myös tärkeänä teemana esiin haastatteluissamme. Työyhteisön avoin, keskusteleva ilmapiiri sekä toimiva kommunikaatio lisäävät työntekijän sitoutumista yhteisen päämäärän saavuttamiseen.

Päiväkodin työntekijöiden täytyy tuntea lapsiryhmänsä hyvin, jotta lasten osallisuutta voidaan viedä eteenpäin. Esikouluryhmissä oman haasteensa lapsiryhmän tuntemiseen tuo se, että ryhmä vaihtuu vuoden välein täysin. Haastateltavamme olivat sitä mieltä, että lasten erilaisuus ja eri kehitystasot on otettava päiväkodin arjessa huomioon, jotta kaikille lapsille on mahdollista taata hyviä kokemuksia. Työntekijöiden tulee myös pystyä työskentelyssään huomioimaan lasten eri kehitystasot, sillä samassa ryhmässä voi olla hyvin eri ikäisiä lapsia. Jotta lapsen osallisuus voisi lisääntyä, täytyy lapsen olla tottunut päivähoitossa olemiseen ja hänellä on täytynyt olla mahdollisuuksia tutustua keinoihin, joilla hän voi vaikuttaa päiväkodin arkeen.

Haastateltavamme korostivat sitä, että työntekijöiden on kuultava lapsia herkällä korvalla ja oltava aidosti kiinnostuneita kohtaamaan lapsi. Myös lasten kielteiset mielipiteet tulisi ottaa huomioon, sillä lapsilla on oikeus olla myös tyytymättömiä toimintaan. Työntekijöille kertyy lasten kanssa työskennellessä kokemusta siitä, mikä toimii ja mikä ei ja tätä kokemusta hyödynnetään lasten osallisuuden lisäämisessäkin. Haastatteluissa nousi esille myös se seikka, että lasten ideoita ja suunnitelmia on tärkeää myös toteuttaa, jotta lapselle tulisi kokemus siitä, että hän voi oikeasti vaikuttaa päiväkodin toimintaan.

Osallisuuden lisääminen päiväkodeissa vaatii haastateltaviemme mielestä aikaa ja kiireettömyyttä suunnittelussa, toteutuksessa sekä arvioinnissa (kuvio 6). Päiväkotiarki koettiin hyvin hektisenä ja yhteisen suunnitteluaajan löytäminen tuntui olevan lähes mahdotonta. Tähän vaikuttaa haastateltaviemme mukaan henkilökunta- ja aikaresurssit sekä osittain suurehkot ryhmäkoot.

KUVIO 6. Tutkimuksen keskeisimmät tulokset

7.6 Käytännön havaintoja osallisuuden toteutumisesta

Kävimme havainnoimassa Maaningan päiväkotien ryhmissä erilaisia tilanteita. Lapsiryhmien havainnoiminen tuki lastentarhanopettajien haastatteluista saatuja tietoja lasten osallisuuden toteutumisesta tällä hetkellä. Havainnointien perusteella huomasimme, että päiväkodin lapsilla oli lämmin ja ystävällinen vastaanotto ja että yksittäiselläkin lapsella on oikeasti valtaa vaikuttaa päiväkotipäivänsä kulkuun. Havainnoimamme tilanteet olivat luonteeltaan toistuvia sekä kertaluonteisia. Aamupalatilanteessa, joka toistuu päivästä toiseen, lapsi sai itse päättää muutamista vaihtoehdoista ruuan suhteen ja kavereiden kanssa sai keskustella vapaasti pöytäryhmissä. Lapsilla oli mahdollisuus keskustella myös aikuisen kanssa mukavassa ja lempeässä tilanteessa. Lasten erilaisuus otettiin myös huomioon ja lapset saivat itse ehdottaa leikkejä ja valita, mihin leikkiin haluavat osallistua.

Pääsimme havainnoimaan myös taidetuokiota, joka pohjautui edellisen päivän taidemuseokäyntiin. Tuokion eri vaiheissa lapset saivat äänensä kuuluviin jo heti aamupiiripaikan valitsemisesta lähtien. Lapset saivat kertoa omia kokemuksiaan taidemuseovierailulta, mikä oli kivaa ja millaisia tuntemuksia on herännyt. Lapset saivat kertoa oman käsityksensä taiteesta ja keskustella keskenään heränneistä ajatuksista. Lapsilla oli runsaasti valinnan varaa, millä välineillä ja tekniikalla he läksivät työstämään omaa taideteostaan. Välineet ja materiaalit olivat helposti lasten saatavilla, samoin kuin aikuisen apu ja tuki tarvittaessa. Jokainen sai käyttää omaa luovuuttaan teoksen tekemisessä ja lopettaa sen tekemisen omaan tahtiinsa joustavasti.

Saimme seurata havainnointien kautta myös, kuinka neljä esikoululaista suunnitteli, toteutti ja arvioi oman ryhmänsä toiminnallista ”Eskarilaisten päivää”. Suunnittelutilanteessa aikuinen kirjasi lasten toiveet ja ideat sellaisenaan. Jokainen lapsi sai sanoa mielipiteensä ja ehdotuksensa toiminnan sisällöstä. Aikuinen kertoi toiminnan rajoista ja toisaalta myös mahdollisuuksista esimerkiksi tilojen ja aktiviteettien suhteen. Lasten suunnitelmien pohjalta aikuinen kokosi yhteenvedon ja ehdotti jatko-suunnitelmia sekä aikataulua. Aikuinen asetti tilanteessa raamit, joiden sisällä lasten oli turvallista ja helppoa ilmaista mielipiteensä. Varsinaisena toimintapäivänä suunnitteluporukan lapset saivat tehdä kaupunkisotaradan mieleisekseen, aikuinen oli antamassa välineitä ja vinkkejä käytännön toteutukseen. Lapset saivat itse jakaa ryhmät toiminnassa ja he kertoivat toisille ryhmäläisille suunnitelmastaan ja pelin säännöistä. Lopuksi koko ryhmä kerääntyi arvioimaan toimintaa. Suunnitteluporukka sai kertoa omat ajatuksensa, kuinka heidän suunnitelmansa ovat toteutuneet ja millaista oli päästä toteuttamaan toimintaa. Kaikilla ryhmäläisillä oli mahdollisuus antaa palautetta ja arvioida toimintaa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksemme tavoitteena oli selvittää lasten osallisuuden tila Maaningan päiväkodeissa. Haastatteluiden ja havainnointien perusteella Maaningan päiväkodeissa on jo tutustuttu osallisuuden käsitteeseen ja lasten osallisuutta on pyritty lisäämään päiväkotiarjessa. Osallisuus nähdään päiväkodeissa kokonaisvaltaisena ja jokapäiväisenä, arjen tilanteissa läsnä olevana asiana. Lasten osallisuus on määritelty Kuopion varhaiskasvatuksen painopistealueiksi vuosiksi 2016–2018 (Kuopion kaupunki 2017, 32), joten ajankohtaisuudenkin vuoksi osallisuus koetaan kiinnostavaksi ja sitä halutaan kehittää ja lisätä päiväkodeissa.

Maaningan päiväkotien lasten osallisuuden toteutumista voidaan tarkastella muun muassa Leena Turjan eri näkemysten kautta. Mitä enemmän lapsilla on tietoa ja lapset pääsevät vaikuttamaan toimintaa, sitä enemmän lapset valtaistuvat ja kokevat osallisuutta. Päiväkodeissa lapsilla oli jonkin verran tietoa toiminnasta ja ympäristöstä ja lapset pääsivät vaihtelevasti vaikuttamaan asioihin. Aihe ja vaikutuspiiri jossa lapset pääsivät osallistumaan, vaihteli henkilökohtaisista asioista ja valinnoista suuriin kokonaisuuksiin, jotka toteutettiin yhdessä lapsiryhmän ja aikuisten kanssa. Osallisuuden ajallinen ulottuvuus riippui pitkälti lapsen iästä ja kehitystasosta. Pienempien lasten osallisuus näyttyi arkisempina asioina, kuten kuulemisena ja rutiinien luomisena. Isommilla lapsilla oli käytössään erilaisia välineitä ja menetelmiä, joiden kautta he pääsivät osallistumaan ja vaikuttamaan. Toimintaprosessiin osallistumista tapahtui eri päiväkodeissa erilaisin keinoin ja erilaisissa mittasuhteissa. (Turja 2016, 48–52.)

Tutkimustuloksissa näkyy paljon yhtäläisyyksiä Hartin ja Shierin osallisuuden eri tasojen piirteitä. Päiväkodeissa lasten kuuleminen nousi tärkeäksi lasten osallisuuden toteutuksessa, ja se on usein osallisuuden perustekijä. Lapsia tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään päiväkotiarjessa, ja käytössä on myös erilaisia välineitä ja menetelmiä lasten näkemysten ilmaisemisen avuksi. Lasten mielipiteitä pyritään huomioimaan päiväkotien toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Lapsilla on myös mahdollisuuksia päästä mukaan päätöksentekoprosesseihin. Joissakin yksiköissä lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksentekoprosessissa yhdessä aikuisten kanssa. Tähän Hartin (1992, 9) ja Shierin (2001, 110) tasoista ylimpään on Maaningan päiväkodeissa jo päästy käsiksi, mutta lasten osallistaminen myös päätöksentekoprosesseihin ja vallan käyttöön päiväkotiarjessa vaatii vielä kehittämistä ja pysyviä käytäntöjä. Tutkimustulokset osallisuuden tämänhetkisestä tilasta vaihtelivat jonkin verran päiväkodeittain, ja lasten osallisuus toteutui eri muodoissa ja laajuuksissa lasten iästä riippuen.

Roger Hartin osallisuuden portaita päästiin tutkimuksen perusteella kiipeämään joissakin yksiköissä toiseksi ylimmälle portaalle, jossa lapset pääsevät toteuttamaan omia projektejaan aikuisten tuella. Kyseisen tason osallisuuden toteutuminen tapahtui esimerkiksi lasten palaverien ja omien päivien suunnittelun kautta. Lapset pääsivät näin parhaimmillaan suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan toimintaa päiväkodissa yhdessä aikuisten kanssa. Harry Shierin osallisuuden tasomallin mukaisesti lasten osallisuutta toteutettiin päiväkodeissa ainakin neljänteen tasoon saakka, jolloin lapset

otetaan mukaan päätöksentekoon. Päätöksentekoon osallistuminen saattoi olla hyvin arkisia tilanteita, esimerkiksi jumppatuokion ideointia tai värityskuvan valintaa tai laajimmillaan kokonaisten teemojen ja päivien toimintojen suunnittelua ja toteutusta.

Tutkimustulosten mukaan lasten osallisuus on sitä, että työntekijät ovat kuulolla ja kuuntelevat lasta herkällä korvalla, sillä aktiivinen kuunteleminen mahdollistaa lasten ajatuksiin syventymisen. Lasten mielenkiinnon kohteita havainnoidaan ja hyödynnetään mahdollisimman runsaasti toimintaa suunniteltaessa. Päiväkotiarjessa maaninkalaisille lapsille luodaan kokemus siitä, että he ovat tärkeitä, arvokkaita ja kuuluvat ryhmään. Kuopion varhaiskasvatussuunnitelma on samoilla linjoilla tutkimustulosten kanssa, sillä se korostaa lasten sensitiivistä kohtaamista ja myönteisiä kokemuksia kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta osallisuuden vahvistajana (Kuopion kaupunki 2017, 31). Tutkimustuloksissa nousi esille myös se, että lapsilla on oikeus reagoida asioihin omalla tavallaan, myös kielteisiä tunteita on sallittua näyttää. Kuopion varhaiskasvatussuunnitelman velvoittaa, että lasten näkemyksiä ja mielipiteitä täytyy arvostaa. Työntekijöiltä tämä vaatii osallisuutta edistävien toimintatapojen ja rakenteiden kehittämistä. (Kuopion kaupunki 2017, 31.)

Tutkimuksessa selvisi, että Maaningan päiväkodeissa on käytössä monia osallisuutta vahvistavia ja lisääviä menetelmiä. Erityisesti toiminnan arvioinnin tueksi kaivattiin kuitenkin vielä jotakin apuvälinettä, jotta lasten ääni saataisiin kuulumaan paremmin myös arvioinnin osalta. Osallisuuden lisääminen vaatii aikaa ja haastateltavien mukaan on erityisen tärkeää, että ryhmäkokoja ei kasvatettaisi entisestään. Myös päiväkotien tilat mainittiin yhtenä haasteena osallisuuden lisäämisessä ja toimintaympäristön kehittäminen lapsia innostavaksi paikaksi vaatisi myös panostusta. Tilat voisivat olla esimerkiksi paremmin muunneltavissa erilaisten toimintojen toteuttamiseen.

Aikuisen rooli ja työntekijöiden asennemuutos nousivat tutkimustuloksissa esiin yhtenä merkittävänä lasten osallisuuteen vaikuttavana tekijänä. Haastateltavamme pitivät tärkeänä myös avointa ilmapii-riä työyhteisössään. Tärkeää on keskustella myös yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevista asenteista. Työntekijöiden täytyy myös rohkaista ja kannustaa lapsia myönteisen vuorovaikutuksen kautta, jotta lapsen oma identiteetti ja itsetunto pääsevät kehittymään. (Kuopion kaupunki 2017, 31.)

9 POHDINTA

Tutkimuksemme tuotti toimeksiantajan toivoman alkukartoituksen lasten osallisuuden nykytilasta ja tutkimustulokset mahdollistavat osallisuuden kehittämistä varhaiskasvatuksessa Maaningalla. Tutkimuksemme vastaa toimeksiantajan tarpeeseen ja vastasimme tutkimuskysymyksiin monipuolisesti. Opinnäytetyömme toimii alkukartoituksena aiheeseen, jonka jälkeen Maaningan varhaiskasvatuksen työntekijöiden tehtäväksi jää varsinainen kehittäminen lasten osallisuuden lisäämiseksi.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla tutkimus vanhempien osallisuudesta ja lasten kokemuksista omasta osallisuudestaan varhaiskasvatuksessa. Aluksi ajattelimme sisällyttää opinnäytetyöhömmä myös osallisuuteen liittyvän kyselyn vanhemmille ja lapsille heidän näkökulmiensa selvittämiseksi. Tulimme kuitenkin siihen tulokseen, että opinnäytetyöstä olisi tullut liian laaja, joten keskityimme vain lasten osallisuuteen työntekijöiden näkökulmasta tarkasteltuna. Mahdollinen jatkotutkimusaihe voisi olla tutkia Maaningan varhaiskasvatuksen tilannetta muutaman vuoden päästä: kuinka lasten osallisuuden kehittäminen on edennyt ja millaista hyötyä tekemästämme alkukartoituksesta ollut käytännössä. Lisäksi käytännön työssä hyödynnettävä opas osallisuuteen olisi hyvin tervetullut apu yhteistä työntekijöiden kokemusta osallisuudesta ja sen lisäämisen mahdollisuuksista.

Opinnäytetyöprosessi eteni suunnitelmien mukaan ja koemme oppineemme paljon prosessimuotoisesta työskentelystä. Olemme perustelleet opinnäytetyöprosessin aikana tekemämme valinnat vastaamaan mahdollisimman hyvin tavoitteitamme. Olemme saaneet paljon työelämässä hyödynnettävää kokemusta tutkimuksen tekemisestä. Opinnäytetyön tekeminen on avannut paljon ovia työelämään tutustuessamme moneen eri Maaningan varhaiskasvatuksen yksikköön ja ryhmään. Olemme saaneet kuulla monen työntekijän kokemuksia ja ajatuksia osallisuudesta ja työkäytännöistä. Työntekijöiden on tärkeää jakaa ajatuksiaan ja ideoitaan, jotta heidän kokemuksensa ja näkökulmansa lasten osallisuudesta laajenisivat.

Saimme kerättyä tarvittavan määrän aineistoa, jota saimme hyödynnettyä kattavasti tutkimuksesamme. Haastattelusta ja havainnoinnista aineistonkeruun menetelmänä meillä ei ollut paljon kokemusta. Haastatteluissa olisimme voineet tarttua enemmän haastateltavilta nousseisiin mielenkiintoiisiin aiheisiin ja kysellä niistä vielä syvällisemmin ja haastattelurungon lisäksi olisi voinut olla enemmän apukysymyksiä. Havainnointien analysointi pohjautui pitkälti omiin tulkintoihimme ja olisimme voineet käyttää havainnoinnin tukena esimerkiksi jotakin havainnointilomaketta. Havainnointi ja videointi toimivat kuitenkin tutkimuksesamme haastatteluiden tukena, jonka takia emme syventyneet havainnointiaineistoon sen tarkemmin. Havainnoinnin kautta pääsimme näkemään päiväkotien toimintaa ja lasten osallisuutta käytännössä arkisissa tilanteissa. Aineisto analysoitiin laadulliselle tutkimukselle sopivin menetelmin ja raportoimme aineiston sellaisenaan kuin se haastatteluista ja havainnoinneista nousi esille.

Sosionomin ammatillisesta näkökulmasta osallisuuden käsitteen sisäistäminen on hyvin tärkeää. Sosionomin tehtäviin kuuluu ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja syrjäytymisen ehkäisy, joita osallisuuden huomioiminen ja lisääminen edesauttavat. Osallisuuden mahdollistaminen jo varhaislapsuudessa heijastuu yksilöiden myöhempään elämään, jonka takia osallisuus varhaiskasvatuksessa on erityisen merkityksellistä. Sosionomi huomioi työssään myös mahdollisia kehittämistä vaativia asioita ja epäkohtia ja pyrkii työssään kehittämään ja parantamaan työn laatua. Sosionomin koulutuksessa korostuu usein elinikäisen oppimisen käsite, jolla tarkoitetaan uuden oppimisen saavuttamista koko elämän ajan. Varhaiskasvatustyössä ei koskaan olla valmiita, vaan ammattilaisten tulee olla valmiita ja avoimia ottamaan uutta vastaan ja kehittämään jo olemassa olevaa työtä.

Osallisuuden huomioiminen kuuluu myös sosionomin koulutusohjelman kompetensseihin eli osaamistavoitteisiin. Hyvään asiakastyöhön kuuluu asiakkaiden kokonaisvaltainen huomioiminen ja osallistaminen itseään koskeviin asioihin. Kyseiset kompetenssit täyttyvät opinnäytetyön osalta myös tutkimuksellisen kehittämisosaamisen osalta, sillä opinnäytetyö on tutkimuksellinen työ kehittämistyötä varten. Koko opinnäytetyöprosessin aikana on täytynyt huomioida lisäksi eettiseen osaamiseen liittyviä asioita, kuten aineistonkerääminen ja sen oikeanlainen käsittely.

Opinnäytetyötä tehdessämme saimme lisää ymmärrystä varhaiskasvatustyön tekemiseen ja opimme näkemään osallisuuden kokonaisvaltaisesti varhaiskasvatuksessa. Pääsimme kuulemaan ja näkemään mitä lasten osallisuuden toteuttaminen vaatii työntekijältä ja millaisin eri keinoin osallisuutta toteutetaan päiväkodeissa. Tutkimuksemme myötä saimme käsityksiä siitä, mitkä asiat voivat mahdollisesti estää tai vaikeuttaa osallisuuden toteutumista varhaiskasvatuksessa. Meille selvisi myös, että uuden asian omaksuminen työhön on pitkä prosessi ja vaatii paljon työtä ennen kuin se muuttuu pysyväksi käytännöksi.

10 LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT

- ASETUS LASTEN PÄIVÄHOIDOSTA. A 16.3.1973/239. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2017-01-11.] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730239#a21.8.1992-806>
- HART, Roger 1992. Children's participation: From tokenism to citizenship. [verkkoartikkeli]. Innocenti Essays, nro 4. Florence: UNICEF. [Viitattu 2017-09-17.] Saatavissa: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
- JÄRVINEN, Kirsi ja MIKKOLA, Petteri 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Pedatieto.
- KARILA, Kirsti 2017. Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? Lastentarhanopettajaliitto. Julkaisussa: Nyt on pedagogiikan aika! Print Line Helsinki Oy, 9–11.
- KOIVUNEN, Pirjo-Leena 2009. Hyvä päivähoito, työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- KUOPION KAUPUNKI 2017. Kuopion kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma [verkkojulkaisu]. Kasvun ja oppimisen lautakunta 22.8.2017. Määräys 39/011/2016. [Viitattu 2017-09-25.] Saatavissa: https://www.kuopio.fi/documents/7369547/7632909/Kuopion_kaupungin_varhaiskasvatussuunnitelma.pdf/f293342d-4520-41ae-9fe3-78d2a2785506
- MIKKOLA, Petteri ja NIVALAINEN, Kirsi 2009. Lapselle hyvä päivä tänään. Näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. 2. painos. Vantaa: Pedatieto.
- OPETUSHALLITUS s.a. Varhaiskasvatus [verkkosivu]. [Viitattu 2016-12-29.] Saatavissa: http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus
- OPETUSHALLITUS 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2016-11-08.] Saatavissa: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf
- OKM s.a. Varhaiskasvatus [verkkosivu]. Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 2016-12-29.] Saatavissa: <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/varhaiskasvatus/?lang=fi>
- ROOS, Piia 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. 2. korjattu painos. Vaasa: Piia Roos Oy.
- ROOS, Piia 2017. Osallisuuden polulla. Lastentarhanopettajaliitto. Julkaisussa: Nyt on pedagogiikan aika! Print Line Helsinki Oy, 23–24.
- SAARANEN-KAUPPINEN, Anita ja PUUSNIEKKA, Anna 2006a. KvaliMOTV. 1.2 Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [Viitattu 2017-01-16.] Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html

- SAARANEN-KAUPPINEN, Anita ja PUUSNIEKKA, Anna 2006b. KvaliMOTV. 6.3.2 Teemahaastattelu [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [Viitattu 2017-02-08.] Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html
- SAARANEN-KAUPPINEN, Anita ja PUUSNIEKKA, Anna 2006c. KvaliMOTV. 6.4 Havainnointi [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. [Viitattu 2017-02-08.] Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_4.html
- SAARANEN-KAUPPINEN, Anita ja PUUSNIEKKA, Anna 2006d. KvaliMOTV. 7.1 Analyysin äärellä [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [Viitattu 2017-09-04.] Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_1.html
- SAARANEN-KAUPPINEN, Anita ja PUUSNIEKKA, Anna 2006e. KvaliMOTV. 2.3.2.3 Aineisto- ja teorialähtöisyys [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [Viitattu 2017-09-04.] Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html
- SHIER, Harry 2001. Pathways to Participation [verkkojulkaisu]. Children and Society vol. 15, 110. [Viitattu 2017-09-18.] Saatavissa: http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf
- STM s.a. Osallisuuden edistäminen [verkkosivu]. Sosiaali- ja terveysministeriö. [Viitattu 2016-01-10.] Saatavissa: <http://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- SUOMEN PERUSTUSLAKI L 11.6.1999/731. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2017-01-10.] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>
- THL 2015. Varhaiskasvatus [verkkosivu]. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 2016-12-29.] Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/varhaiskasvatuspalvelut>
- THL 2016. Osallisuus [verkkosivu]. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 2017-01-10.] Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- TUOMI, Jouni ja SARAJÄRVI, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu painos. Vantaa: Hansaprint Oy.
- TURJA, Leena 2011. Lapset osallisina - kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. [Verkkojulkaisu] Varhaiskasvatus tänään. [Viitattu 2017-02-08.] Saatavissa: <http://www.peda.net/img/lehti/facei/Turja-toukokuu2011.pdf>
- TURJA, Leena 2016. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Julkaisussa: HUJALA, Eeva, TURJA, Leena (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. (3. painos). Juva: Bookwell Oy, 41–53.
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- VARHAISKASVATUSLAKI L 19.1.1973/36. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2016-11-08] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>

YK s.a. Yhdistyneet kansakunnat. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2017-01-04.] Saatavissa: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

VENNINEN, Tuulikki, LEINONEN, Jonna ja OJALA, Mikko 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi." Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. [Verkkojulkaisu.] Socca. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. [Viitattu 2017-09-18.] Saatavissa: http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunki-seudun_paivakodeissa_2010.pdf

VILKKA, Hanna 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi

LIITE 1: HAASTETTELURUNKO VARHAISKASVATUKSEN TYÖNTEKIJÖILLE

1. Millä tavalla lapset osallistuvat toiminnan
 - suunnitteluun?
 - toteutukseen?
 - arviointiin?

2. Miten lasten osallisuutta voisi lisätä?
 - Mitä uudistusten saavuttaminen vaatii?
 - Kaipaisitteko lisää koulutusta osallisuudesta?

3. Mitä haasteita lasten osallisuuden lisäämisessä on?
 - Mistä haasteet johtuvat?

LAPSIRYHMÄN HAVAINNOINTI: OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Savonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi
(AMK)

VIDEOINTI- JA KUVAUSLUPA

Opinnäytetyömme on tutkimuksellinen työ, jonka tarkoituksena on selvittää lasten osallisuuden toteutumista ja sen kehittämismahdollisuuksia Maaningan päiväkodeissa. Tutkimuksen avulla selvitämme Maaningan päiväkotien henkilökunnan tämän hetkisiä kokemuksia ja ajatuksia päiväkotien lasten osallisuudesta ja kartoitamme myös mahdollisia kehittämisideoita. Haastatteluiden lisäksi käymme havainnoimassa päiväkotiarkea ja lasten osallisuuden toteutumista toiminnan aikana.

Lapsiryhmän havainnointi tapahtuu päiväkotitai esikoulupäivän aikana, noin puolen tunnin ajan. Videomateriaalia käytetään vain havaintojen kirjaamisen tukena, eikä sitä esitetä ulkopuolisille. Yksittäisten lasten nimiä tai muita tietoja ei tule näkymään opinnäytetyössämme.

Videointimateriaalia käytetään vastuullisesti. Opiskelijat ovat vaitiolovelvollisia ja sitoutuvat siihen, etteivät jaa materiaalia ulkopuolisille ja poistavat materiaalin havainnoinnin päätyttyä.

Kysymyksiä lasten vanhemmille videoinnista ja videomateriaalin käytöstä

Lapseni toimintaa saa videoida

kyllä _____ ei _____

päiväys _____

Vahvistan luvan allekirjoituksellani

LIITE 3: AINEISTON ABSTRAHOINTI

